

ALIJA DILBEROVIĆ
Gimnazija Mostar

ULOGA KAFANE U DRUŠTVENOM ŽIVOTU OSMANSKIH GRADOVA S POSEBNIM OSVRTOM NA MOSTARSKU *NOVU KAHVU* PODIGNUTU 1604/05. GODINE

Sažetak

Kafana je društvena institucija koja se pojavila u arapskom svijetu početkom XVI stoljeća i koja se veoma brzo proširila u mnoge dijelove islamskog svijeta. U Istanbulu je prva otvorena sredinom istog stoljeća, nakon čega se broj kafana samo povećavao kako u samoj prijestolnici tako i u ostalim dijelovima Osmanske države. Prve kafane u Bosanskom ejaletu počele su se otvarati u posljednjim decenijama XVI stoljeća i veoma brzo su postale sastavni dio javnog i društvenog života mnogih gradova. Kafane ili *kahve*, kako su se nazivale u Bosni, podizane su po glavnim ulicama, trgovačkim čaršijama, mahalama, hanovima, ali i u privatnim prostorima, poput dvorova državnih velikodostojnika i kuća bogatijih građana. Neke su bile veće, ljepše uređene i otmenije, dok su druge bile skromnije, a postojale su različite vrste kafana shodno klijenteli koja ih je posjećivala. Mostar je kao i drugi gradovi imao različite vrste kafana, a ovdje će se posebno obratiti pažnja na jednu čiju su gradnju dvojica mostarskih pjesnika zabilježili svojim pjesmama. Te dvije pjesme su pronađene u jednoj rukopisnoj zbirci i iz njihova sadržaja saznaje se da je ta kafana podignuta početkom XVII stoljeća i da je njen graditelj bio poznati mostarski vakif Ibrahim-aga Šarić. U radu će se iznijeti više informacija o ovoj kafani, mogućoj lokaciji, njezinu karakteru i ulozi u društvenom životu ondašnjeg Mostara.

Ključne riječi: kafana, kahva, Mostar, Ibrahim-aga Šarić, hadži Derviš-efendija Žagrić, Isami Ahmed-efendija, Sami, mostarski pjesnici.

Unutrašnjost bosanske kahve vrlo je jednostavna. Uza zidove smjestili su sećije, na koje su metnuli jastuke ispunjene vunom, milavom ili sijenom, a na jastuke su prostrli plavu ili crvenu ćohu. Samo u jednom kutu sećije je nešto ljepši i viši jastuk, šiljte. To je mjesto koga odličnijeg age ili bega, koji svaki dan u kahvu kao u svoju dolazi. Cijela kahva prostrta je hasurama, a samo finije ćilimima. ... Originalan je život u tim kahvama. Kako koji musliman u kahvu unigje, sjedne na minder; neki se nasloni legjima o duvar, neki se laktom podbočio o jastuk ili se o pendžer odupro. Kako je koji na minder sjeo, izvadio je duhankesu, da napuni lulu ili ćibuk. ... U svim kahvama, gdje se

naši muslimani sastaju, obično je vrlo mirno; posjetnici se mirno sastaju, tiho razgovaraju i mirno rastaju. Dok piju kafu i puše duhan; govore o svemu i svačemu, a najragje i najviše o politici.

Ovako je Antun Hangi pisao o starim bosanskohercegovačkim kafanama u svome djelu *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini* koje je objavio koncem XIX stoljeća.¹ Mada je djelo nastalo za vrijeme austrougarske vladavine, autor je donio opis starih tradicionalnih kafana koje su nastale u osmanskome periodu. Ovakve vrste kafana sa svojim specifičnim unutrašnjim uređenjem bile su svojevremeno rasprostranjene širom Osmanske države. Hangi ih je nazivao *kahvama*, terminom koji su koristili naši ljudi. On ih je, kako se može razumjeti, isključivo povezao sa muslimanskim življem Bosne i Hercegovine, mada je naveo da su ih posjećivali i pripadnici ostalih religija.

Kafana je institucija koja je nastala u islamskom svijetu i u njoj se nisu smjela piti opojna pića.² Prva kafana pojavila se početkom XVI stoljeća u Meki, da bi se nedugo zatim pojavile u Kairu i Damasku, a sredinom tog stoljeća otvorena je i prva kafana u osmanskoj prijestolnici.³ Nakon toga, njihov broj se samo povećavao kako u samome Istanbulu tako i širom Osmanske države, te su stigle i do naših krajeva. U Bosanskom ejaletu prve kafane su se počele pojavljivati u drugoj polovini XVI stoljeća. Podaci o mostarskim kafanama mogu se naći u vakufnamama, u opisima putopisaca koji su posjetili Mostar, ali i u poeziji mostarskih pjesnika. Jedan mostarski pjesnik je povodom gradnje jedne kafane u Mostaru čak spjevao hronogram, tarih. Taj hronogram do sada nije bio poznat, a nalazi se u jednom rukopisu koji se čuva u zbirci orijentalnih rukopisa Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu.⁴ U istom rukopisu se nalazi još jedna pjesma koja je također spjevana povodom gradnje te mostarske *kahve*. Činjenica da su dvojica mostarskih pjesnika smatrali važnim da stihovima obilježe gradnju jednog takvog objekta ukazuje da je njena izgradnja imala određenu važnost i značaj za grad Mostar. Ti stihovi bili su povod da pokušamo nešto više saznati o ovoj mostarskoj kafani, ali i da istražimo fenomen osmanske kafane općenito.

1 Antun Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, drugo izdanje, Naklada Daniela A. Kajona, Sarajevo, 1907, str. 78-82.

2 Александар Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, у: Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба, Clio, Beograd, 2005, str. 270.

3 Ahmet Yaşar, „The Coffeehouses in Istanbul”, у: İstanbul'un kahvehanelerinden, From the coffeehouses in Istanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ Yayınları, İstanbul, 2012, str. 22.

4 Osman Lavić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, London; Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, London – Sarajevo, 1432/2011; Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine (NUB BiH), R-185.

1. Kahva i kafana – kratki historijat

Riječ kahva (ar. قهوة) je arapskog porijekla, no njena etimologija nije sasvim jasna. Izvorno je ova riječ bila jedno od imena za vino i može se pronaći već u staroj arapskoj poeziji, da bi se krajem VIII hidžretskog, odnosno XIV stoljeća počela odnositi na napitak napravljen od plodova drveća kahve, *al-bunn*. Isprva naziv napitka je bio *qahve al-bunn*, a kasnije je skraćen samo u kahva. Ovaj je naziv kasnije postao osnova za uobičajene nazive za kahvu u raznim svjetskim jezicima.⁵ O porijeklu biljke kahve postoje dvije teorije. Prva je da potječe iz Etiopije iz naselja po imenu Kaffa i druga da potječe iz Jemena iz naselja Moka koje je svojevremeno bilo trgovačko središte odakle je kahva krenula u osvajanje svijeta.⁶ Međutim, sigurno je da se ona prvo počela piti u Jemenu i da je njena upotreba od samih početaka bila povezana sa sufijskim krugovima. Sufije su kahvu koristili u pobožne svrhe, jer ih je održavala budnim i snažnim tokom dugih noćnih molitvi i prilikom obavljanja zikra, spominjanja Boga.⁷ Smatra se da se ona pojavila preko jednog bogougodnika (evlije) i da se vremenom njena upotreba raširila među učenim ljudima i običnim svijetom. Tako je nastala izreka *al-qahvetu šerābu ahlullāh* – kahva je piće Božijih (svetih) ljudi, a smatralo se, također, da ona posjeduje ljekovita svojstva.⁸

Otkriće kahve kao napitka pripisuje se različitim sufijskim šejhovima iz Jemena. Prema izvorima najčešće se spominju tri osobe zaslužne za njeno otkriće: Ali b. Omer Šazili (ar. *‘Alī b. ‘Umar Šāḍilī*, u. 821/1418-19. ili 828/1424-25), šejh šazilijskog reda iz Moke, Muhammed b. Said al-Zabhani (ar. *Muḥammad b. Sa‘īd al-Dabḥānī*, u. 875/1470-71), pravnik i sufija iz jemenskog grada Adena i šejh Ebu Bekr b. Abdullah al-Ajdarus (ar. *Abū Bakr b. ‘Abdullāh al-‘Aydarūs*, u. 914/1508-09) iz Adena. Činjenica da se zasluga za uvođenje kahve kao pića pripisuje različitim osobama upućuje na postojanje različitih lokalnih jemenskih tradicija o njenom nastanku. Međutim, tradicija koja potječe iz Moke je izgleda najpoznatija i najprihvaćenija. U narodnoj tradiciji šejh Ali Šazili se smatra osnivačem Moke, što vjerovatno upućuje na

5 C. van Arendonk, „Kahwa,” *Encyclopaedia of Islam*, 2nd edition, vol. 4, Brill, Leiden, 1978, str. 449.

6 A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 263.

7 Ralph S. Hattox, *Coffee and Coffeehouses, The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*, University of Washington Press, Seattle and London, 1988, str. 14-15; Ahmet Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul: Public Space, Sociability and Surveillance*, Boğaziçi Üniversitesi, neobjavljeni magistarski rad, Istanbul, 2003, str. 14.

8 Nevena Krstić, „Muştafā ibn Muḥammad al-Aqḥiṣārī (Prušćanin): rasprava o kafi, duvaa nu i pićima”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XX-XXI/1970-71, Sarajevo, 1974, str. 79, 94.

činjenicu da je grad svoj uspon dugovao kahvi. Bunar, kapija i džamija u Moki u kojoj je smješten njegov grob još uvijek čuvaju uspomenu na njega.⁹ Šejh Ali Šazili je u Moki otkrio njena svojstva i predvidio da će kahva doći u sve krajeve svijeta. U tom gradu je podigao i jednu tekiju, a svojim učenicima je preporučivao da je piju za vrijeme obavljanja zikra i tokom ibadeta.¹⁰ Kasnije će, međutim, doći do poistovjećivanja šejha Alija s osnivačem šazilijskog reda Ebu'l-Hasanom Ali Šazilijem (ar. *Abū al-Ḥasan 'Alī Šāzīlī*, u. 1258). U nekim izvorima se šejh Šazili iz XIII stoljeća spominje kao osoba koja je zaslužna za otkriće kahve.¹¹ On se, također, počeo smatrati *pirom*, prvakom i osnivačem esnafa kahvedžija. U mnogim osmanskim kafanama i dućanima kahve na zidovima su se nalazile levhe sa natpisima *Yā ḥazret-i şeyḥ Šāzīlī – O poštovani šejh Šazili*, i *Sa bismillom naše dućane otvaramo, a šejh Šazili naš je prvak i naš učitelj*.¹²

Nakon što se pojavila u Jemenu, kahva se koncem XV i početkom XVI stoljeća iz Jemena počela širiti u Hidžaz i Kairo. Konzumacija kahve u Egiptu počela se širiti posredstvom jemenskih sufija koji su se sastajali u jemenskoj četvrti u teološkom kompleksu al-Azhar. Te sufije su prilikom obavljanja zikra, rituala spominjanja Boga, ceremonijalno pili kahvu koju je predvodnik rituala dijelio svim učesnicima u zikru. Jemencima su se vjerovatno pridruživale i druge sufije, ali i oni koji nisu pripadali tarikatu, jer obavljanje zikra nije bilo ograničeno na pripadnike reda. I drugi ljudi prisutni u ovoj četvrti pili su kahvu sa njima. Uskoro je kahva izašla na ulice u neposrednom okruženju džamije, a zatim se prodavala i pila u javnosti ne samo u okruženju al-Azbara, već i u ostalim dijelovima Kaira. Ispijanje kahve je bilo rasprostranjeno i u Meki. Prema riječima arapskih hroničara, ona se pila i u Mesdžidul-haramu i nije bilo održavanja zikra ili učenja mevluda, a da se kahva nije konzumirala.¹³ Meka je postala važan centar odakle se navika ispijanja kahve širila dalje. Sa toliko hiljada hadžija koji su hodočastili Meku bilo je neizbježno da se kahva proširi diljem muslimanskog svijeta. Također, sa širenjem navike ispijanja kahve iz malih vjerskih krugova u šire slojeve društva proizvodnja

9 C. van Arendonk, „Kahwa,” str. 450.

10 Heather Marie Sweetser, *A Chapter in the History of Coffee: A Critical Edition and Translation of Murtada az-Zabīdī's Epistle on Coffee*, The Ohio State University, neobjavljeni magistarski rad, Columbus, 2012, str. 55-56.

11 C. van Arendonk, „Kahwa,” str. 451; M. Sabri Koz, „Kahvenin Tarihine Derkenar”, *Ehlikeyfin Kitabı*, Kitabevi, İstanbul, 2004, str. 63-67; Fatih Odunkiran, Bilal Alpaydı, „Klâsik Türk Şiirinde Mükeyyifât Unsuru Olarak Kahve ve „Hikâye-i İcâd-ı Kahve-i Yemen””, u: *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül – 4 Ekim 2013*, Vol. 3, İstanbul, 2013, str. 74-75.

12 A. Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul*, str. 14-15; Beşir Ayvazoğlu, *Turkish Coffee Culture*, Ministry of Culture and Tourism, Ankara, 2011, str. 11.

13 R. Hattox, *Coffee and Coffeehouses*, str. 27-29.

kahve i trgovina postali su vrlo unosan posao. Potražnja za velikim količinama kahve dovela je do povećanja trgovinskih aktivnosti. Već početkom XVI stoljeća Egipat, Magrib, Anadolija i Perzija uvezli su znatne količine kahve iz Jemena. Stoga su i trgovci postali još jedan važan faktor koji je doprinio širenju kahve.¹⁴

Izlazak kahve iz sufijskih krugova u javni prostor i njena sve veća rasprostranjenost dovela je do otvaranja posebnih mjesta namijenjenih za njeno konzumiranje, *kuća kahve* ili kafana (osm. *kahvehāne*). Međutim, bilo bi pretjerano tvrditi da su sufije imale presudnu ulogu u nastanku i razvoju kafane. Korištenje kahve bilo je pomoćno sredstvo u zikru. Zikr nije održavan u svrhu njenog ispijanja, već je to samo bio dio cjelokupnog rituala. Njena popularnost među sufijama je doprinijela da ona izađe u urbani milje, ali do razvitka kafana dovela je prije svega želja trgovaca za zaradom. Neki trgovci su napravili veoma dobar poduzetnički korak i osnovali ustanovu za potrošnju kahve u javnom okruženju.¹⁵ Do pojave kafane u islamskom svijetu gotovo da nije bilo javne ustanove sličnog tipa koja bi zadovoljavala potrebe muslimanskog svijeta za druženjem. Nedostatak javnog prostora takve vrste znatno je doprinio brzom širenju kafana. Kafana je ispunila jednu veliku prazninu u društvenom životu i veoma brzo je postala središte javnog života muškog svijeta.¹⁶

2. Osmanske kafane

Prve kafane su se pojavile početkom XVI stoljeća u Meki, Kairu, Halepu i Damasku, da bi se sredinom tog stoljeća pojavila i u Istanbulu. Prema historičaru Ibrahimu Pečeviji (1574–1649) prvu istanbulsku kafanu su otvorili dvojica Sirijaca, Šems iz Damaska i Hakim iz Halepa, u trgovačkoj četvrti Tahtakale 962. hidžretske, odnosno 1554. godine. Mustafa Ali Gelibolulu (1541–1600) zapisao je da su kafane postojale u Arabiji mnogo prije nego što se pojavila u Istanbulu 960. hidžretske, odnosno 1552/53.¹⁷ Historičar Katib Čelebi (1609–1657) zabilježio je da se to desilo 950. hidžretske ili 1543. godine.¹⁸ Prije toga kahva je bila poznata u Istanbulu samo u određenim krugovima. Osmanlije su se s njom već upoznali u Hidžazu i Egiptu za vrijeme vojnih pohoda Selima I

14 A. Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul*, str. 15-16.

15 A. Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul*, str. 17; R. Hattox, *Coffee and Coffeehouses*, str. 73-79.

16 A. Фотић, „(He)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 269-271.

17 A. Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul*, str. 18.

18 F. Odunkiran, B. Alpaydi, „Klâsik Türk Şiirinde Mükeyyifât Unsuru Olarak Kahve ...”, str. 75.

(1512–1520).¹⁹ Za vrijeme vladavine sultana Sulejmana kahva se konzumirala u palači. Sultan je u palači imenovao kahve-ćehaju (osm. *kahvecibaşı*) koji je bio odgovoran za posluživanje kahve sultanu u tačno utvrđeno vrijeme, kao i za posluživanje kahve i slatka velikašima za vrijeme određenih ceremonija.²⁰ Kahva se konzumirala i u domovima viših slojeva društva. Na to ukazuje vakufnama admirala osmanske mornarice Hajrudin-paše Barbarose iz 1538. godine u kojoj se spominje da je njegova kuća koju je uvakufio imala i jednu *kahve odasi*, prostoriju u kojoj se služila kahva i primali gosti. Ta je vakufnama ujedno i najstariji spomen na kahvu u Istanbulu.²¹ Kultura konzumiranja kahve u privatnom prostoru iz viših slojeva društva postepeno se proširila i na ostale slojeve društva.²² Nakon što je otvorena ta prva kafana, ubrzo je uslijedilo otvaranje i drugih, te su za kratko vrijeme postale dio svakodnevnice. Njihov broj se samo povećavao, da bi na kraju vladavine sultana Sulejmana broj kafana u Istanbulu iznosio oko 50, a koncem XVI stoljeća njihov se broj povećao na 600. Što je broj kafana bio veći, to su one postajale sve važnije i uspjele su postati dio postojećeg društvenog i javnog života.²³

2.1. Karakter osmanske kafane

Te mnogobrojne kafane koje su podignute u Istanbulu i kasnije širom Osmanske države nisu sve bile iste vrste. Među njima su postojale određene razlike. Jedan od elemenata razlikovanja bila je njihova veličina i lokacija. One se mogu grupisati u tri vrste: male kafane, prodavaonice kahve i veće kafane. Male kafane su bile smještene u trgovačkim i poslovnim područjima grada. To su bile manje prostorije koje su bile smještene među dućanima u čaršiji i u kojima je bilo prostora samo za pribor za pripremu kahve. U njima se nije sjedilo, već nakon što bi se kahva pripremila, momci zaduženi za to bi je raznosili u trgovine u čaršiji. Prodavaonice kahve su bile slične prvoj vrsti, samo su imale nešto prostora da kupci sjednu na drvene klupe i piju kahvu. Prodavaonice kahve su bile smještene u čaršiji i po mahalama. Treća vrsta bile su kafane koje su djelovale kao mjesta okupljanja i druženja.²⁴ One su mogle

19 Hamdija Kreševljaković, „Iz prošlosti kahve i duhana u Bosni i Hercegovini”, *Narodna uzdanica, Kalendar za 1940.*, god. VIII, Sarajevo, 1940, str. 141.

20 A. Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul*, str. 13.

21 Cemal Kafadar, „How Dark is the History of the Night, How Black the Story of Coffee, How Bitter the Tale of Love: The Changing Measure of Leisure and Pleasure in Early Modern Istanbul”, u: *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean*, eds. Arzu Öztürkmen, Evelyn Birge Vitz, Brepols Publishers, Turnhout, 2014, str. 247-248.

22 A. Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul*, str. 21.

23 A. Yaşar, „The Coffeehouses in Istanbul”, str. 23-24.

24 R. Hattox, *Coffee and Coffeehouses*, str. 80-82.

biti manjih dimenzija, najčešće smještene po mahalama i velike, smještene u gradskim središtima. Ova razlika je bila uočljiva naročito u većim gradovima.²⁵ Ova posljednja vrsta bila je i najvažnija.

Te kafane su u arhitektonsko-prostornom smislu bile osmišljene da budu praktične za ugodan razgovor i međusobno druženje. Kafana se sastojala iz jednog centralnog prostora, mejdana (osm. *meydān*), koji je bio okružen sećijama, divanima, gdje su gosti sjedili, a u jednom dijelu prostora nalazio se kahve-odžak (osm. *kahve ocağı*) gdje se pripremala kahva. U nekim velikim kafanama u središtu glavnog prostora bile su postavljene fontane ili kamini, a imale su i jedan zaseban prostor, nazvan *bašsedir* (osm. *baş-sedir*), gdje bi sjedili ugledniji gosti. *Başsedir* nije bio veći od dva koraka, bio je okružen drvenim rukohvatima i prekriven tepihom kako bi naglasio svoj značaj u organizaciji kafane.²⁶ Neke velike kafane su imale dvorišta i bašte, gdje su tokom proljeća i ljeti posjetioci mogli uživati u kahvi na otvorenom. Ovakvo prostorno uređenje može se posmatrati kao proširenje privatnog selamluka u javni prostor. Selamluk (osm. *selāmluk*) je muški dio tradicionalne kuće koji je namijenjen za primanje gostiju.²⁷

Ibrahim Pečevi, opisujući takvu vrstu kafane, zapisao je da su njeni posjetioci bili ljudi užitka i elegancije, učeni ljudi i pisci. Oni su se sastajali u skupinama oko dvadeset ili trideset osoba, neki su čitali knjige i spise, neki su igrali tavle i šaha, neki su donosili nove pjesme i razgovarali o književnosti. Pečevi je, također, zapisao da su najbrojniji posjetioci kafana bili oni bez trenutne službe, kadije i muderisi, besposličari. U njih su dolazili i najotmjerenija gospođa, najviši državni službenici, kao i imami, mujezini i sufije.²⁸ Katib Čelebi, opisujući te prve kafane, zapisao je da je to bilo mjesto susreta ljudi elegancije i užitka (*ehl-i keyf zürefālar*), ljudi srca derviša (*ehl-i dil dervīşānlar*) i ljubi-

25 Ozlem Caykent, Drya Gurses Tarbuck, „Coffeehouse Sociability: Themes, Problems and Directions”, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLIX (2017), Istanbul, 2017, str. 207.

26 Defne Çizakça, *Long Nights in Coffeehouses: The Effects of Place on Ottoman Storytellers*, str. 8, https://www.academia.edu/11811289/Long_Nights_in_Coffeehouses_Ottoman_Storytelling_in_its_Urban_Locales, datum pristupa: 18. 12. 2020; B. Ayvazoğlu, *Turkish Coffee Culture*, str. 130. Ilustracije unutrašnjeg uređenja starih osmanskih kafana vidjeti u: İbrahim Numan, „Eski İstanbul Kahvehanelerinin İçtimai Hayattaki Yeri ve Mimarisi Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 2, Istanbul, 1981, str. 65-67.

27 D. Çizakça, *Long Nights in Coffeehouses: The Effects of Place on Ottoman Storytellers*, str. 9.

28 A. Фотић, „(He)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 274.; Ibrahim Alajbegović Pečevića, *Historija 1520–1576*, preveo Fehim Nametak, El-Kalem, Sarajevo, 2000, str. 301-302.; Gwendolyn Collaco, „The Ottoman Coffeehouse: All the Charms and Dangers of Commonality in the 16th-17th Century”, *Lights: The MESSA Journal*, A University of Chicago Graduate Publication 1, No. 1, Chicago, 2011, str. 62.

telja druženja i razgovora (*ehl-i muḥabbet rü'esālar*).²⁹ Mustafa Ali je zapisao da su kafane bile mjesto okupljanja učenih (*ehl-i 'irfān*) koji su dolazili radi razgovora, stranaca i siromašnih, zatim gradske omladine, vojske i janjičara, zatim ljudi Istine (*ehl-i ḥakk*) koji su pili kahvu jer je to činio šejh Šazili koji je otkrio njena ljekovita svojstva i jer mu je pomogla da dođe do duhovnih vizija, a također i oni koji su dolazili da igraju tavle i šaha.³⁰ Za Alija kafana je bila prostor u kojem se sjedinjuju dvije krajnosti, kao mjesta za istovremeno okupljanje i dobrih i loših, kao izvorišta i duha i gluposti. On je imao razumijevanje za siromašne jer se oni nisu imali gdje drugo okupljati za tako malo novca, kao i za učene jer je razumio njihovu potrebu za razmjenom mišljenja. Međutim, on je kritikovao gradske besposličare, protuhe, nasilnike i besramnike koji su se također sakupljali po kafanama, kao i razne nezadovoljnike i vojsku koja se u njima neprestano sakupljala.³¹

Iz ovih svjedočanstava može se razumjeti da je kafana uspjela okupiti na jednom mjestu ljude različitih društvenih, ekonomskih i kulturnih nivoa. To je primijetio i francuski putopisac Jean de Thevehant koji je sredinom XVII stoljeća zabilježio da kafane posjećuju različite vrste ljudi bez razlike na društveni položaj ili religijsku pripadnost.³² Međutim, na osnovu zapisa osmanskih hroničara moglo bi se zaključiti da su prve mušterije kafana bili uglednici, ljudi užitka i elegancije, ljudi od pera i knjige, vjerska inteligencija, državni službenici, odnosno ljudi koji su pripadali višim slojevima društva, a da su se kasnije u njima počeli okupljati i osobe iz drugih društvenih slojeva.³³ No, i u kafani se obraćala pažnja na društvenu hijerarhiju. Na to ukazuje podatak o postojanju posebnoga prostora za sjedenje, *bašsedir*. On je bio rezervisan za starije osobe visokog društvenog ranga. Mladi, pogotovo oni koji su stvarali previše buke ili bili „neprikladnog” ponašanja, nisu smjeli sjediti s njima.³⁴ Kafana jest bila mjesto gdje su se okupljali ljudi iz različitih socijalnih, ekonomskih i kulturnih kategorija, ali ona nije u potpunosti poremetila tadašnje

29 M. S. Koz, „Kahvenin Tarihine Derkenar”, str. 70-71; F. Odunkiran, B. Alpaydi, „Klâsik Türk Şiirinde Mükeyyifât Unsuru Olarak Kahve ...”, str. 75.

30 A. Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul*, str. 59; Hakan Yalap, „Klasik Türk Edebiyatı Işığında Edebiyat ve Kültür Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi / Journal of the Human and Social Sciences Researches*, VI/3, İstanbul, 2017, str. 1924.

31 A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 274.

32 A. Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul*, str. 69.

33 *Ibid*, str. 21-22.

34 Eminegül Karababa, Güliz Ger, „Early Modern Ottoman Coffeehouse Culture and the Formation of the Consumer Subject”, *Journal of Consumer Research*, Vol. 37, no. 5, Oxford University Press, Oxford, 2011, str. 747.

okvire društvenog ponašanja.³⁵ I u njoj je, izgleda, poštivana društvena hijerarhija i vladale su određene norme ponašanja.

2.2. Društveni značaj kafane

Odabir mjesta za podizanje prve istanbulske kafane nije bio slučajan. Riječ je bila o trgovačkom središtu s velikim protokom ljudi, odnosno potencijalnih mušterija. Kafana je bila komercijalna ustanova koja je vlasnicima donosila znatnu zaradu. Na tu ekonomsku dimenziju ukazao je i Pečevi, koji je zabilježio da su se neki veziri obogatili gradnjom kafana koje su davali u zakup.³⁶ Vlasnici kasnije podignutih kafana dolazili su iz različitih društvenih slojeva, a među njima i značajan broj vjerskih lica i pripadnika vojnog staleža.³⁷ No, kafana je bila nešto mnogo više od komercijalne institucije. To je bila jedna nova forma društvenosti koja se pojavila u javnom prostoru i koja je preobrazila društveni život islamskog, osmanskog, a kasnije i zapadnog svijeta.³⁸

Katib Čelebi je zabilježio da su se u kafani okupljali ljudi radi druženja i razgovora (*şoĥbet ve muĥabbet*). Upravo su druženje i razgovor bili ključno obilježje kafane.³⁹ Kafana je imala jednu bitnu socijalnu dimenziju. Ona je čovjeku pružala priliku da zadovolji vrlo važnu ljudsku potrebu, potrebu za druženjem. Muslimani su ranije veći dio svog vremena provodili u tri propisana prostora, a to su kuća, posao, džamija. Kafana je tako dobila ulogu četvrtog mjesta. To je bilo mjesto u kojem su se pojedinci mogli družiti, komunicirati s drugima i uživati u vremenu daleko od svojih odgovornosti.⁴⁰ Kafana je donijela i jednu novinu u načinu druženja. Tradicionalno pružanje gostoprimstva u vlastitoj kući dobilo je alternativu. To je istakao Ibrahim Pečevi, koji je zapisao da je kafana pružala priliku da se čitavo društvo počasti kahvom za samo nekoliko akči, za razliku od neuporedivo skuplje kućne gozbe.⁴¹ Kafana je postala ugodno mjesto za interakciju. Ona je omogućila društveno zadovoljstvo – uživanje koje ljudi dijele prilikom okupljanja. Tom užitku doprinosilo je i samo unutrašnje uređenje kafane sa svojim divanima, ćilimima, fontanom, kaminom, izrezbarenim drvenim nišama u kojima se nalazio pribor za

35 A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, стр. 273.

36 *Ibid*, стр. 275.

37 A. Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul*, стр. 62-63.

38 Sve kafane koje su se počele otvarati u zapadnom svijetu imale su kao uzor one nastale na Istoku. Vjerovatno je osmanski utjecaj imao presudan značaj. Prve kafane na Zapadu podignute su u Veneciji 1640, Marseju 1644, Oksfordu 1650, Beču 1651, Londonu 1652, Holandiji 1663. i Parizu 1672. i 1686. godine (A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, стр. 265-266.).

39 A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, стр. 277.

40 E. Karababa, G. Ger, „Early Modern Ottoman Coffeehouse Culture ...”, стр. 745-746.

41 A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, стр. 281.

spravljanje kahve, plitice i porculanski findžani. Također, ugodnoj atmosferi doprinosili su ukrašeni kahve-odžaci gdje su kahvedžije pripremale kahvu s preciznim uputama, tačnim vremenskim rasporedom i specifičnim mješavinama sastojaka, kao i mlada, privlačna i lijepo odjevena posluža koja je služila kahvu.⁴²

Kafana je pružala i zabavu. Sastavni dio unutrašnjeg uređenja nekih kafana bile su i pozornice na kojima su nastupali muzičari (*semā'ī*), pjevači i recitatori (*'āṣīk*), pripovjedači (*meddāh*), a, također, i plesači. Uobičajeno je bilo i igranje rekreativnih i natjecateljskih igara poput šaha i tavle. Pojavom duhana, njegovo pušenje se vrlo brzo proširilo kafanama, a u nekima se pušio i opijum i hašiš. Kafana je bila mjesto uživanja u slobodnom vremenu. Posjetiocima su uživali u zadovoljstvima koje je ona pružala.⁴³ Stoga su kafane postale predmet kritike. Mustafa Ali je napisao da „uzoran čovjek će popiti svoj napitak i otići, ali neki 'roboti' druženja ... vole da sjede i pričaju s prijateljima satima, beskrajno.” Zbog toga, kao i zbog sadržaja koje su one pružale, jedan dio uleme je kafane često prikazivao kao „kuće poroka”, tvrdeći da su gore od svake mehane.⁴⁴

Kafana je imala jednu kulturnu dimenziju. To je bio veoma bitan aspekt, koji je Mustafa Ali nazvao „izvorište duha”. Mjesto gdje se na miru ispijalo kahva bilo je idealan prostor za okupljanje kulturne elite i učenih ljudi, *ehl-i 'irfān*.⁴⁵ Zato su kafane bile poznate i kao *mecma '-i zürefā*, mjesta elegancije i učenosti, a kahva je dobila naziv *ehl-i 'irfān şerbeti*, piće učenih.⁴⁶ U kafanama su se okupljali, kako je zabilježio Pečevi, ljudi od pera i knjige, u njima se čitala poezija i razgovaralo o književnosti. Kafane su, također, bila mjesta u kojima se njegovala usmena književnost. Jedna od tradicija kafana je bila da se u njima čitaju epske vjerske knjige. Umjetnost u kafanama nije bila samo u formi usmene književnosti, već i u teatralnoj formi. Kafane su bile najvažnija mjesta u kojima se izvodili pozorišni komadi poput Karadoza, teatra sjenki. U njima su nastupali i pripovjedači koji su, zabavljajući posjetitelje, na taj način prenosili kulturno naslijeđe.⁴⁷ Ljudi su, također, na tim mjestima mogli naučiti obrasce ponašanja, poštovanja i način vođenja razgovara. To se učenje često odvijalo spontano. Zbog ove obrazovne uloge kafane su često nazivane *mektebū 'l- 'irfān*, školama lijepog ponašanja i kulture.⁴⁸

42 E. Karababa, G. Ger, „Early Modern Ottoman Coffeehouse Culture ...”, str. 747.

43 *Ibid*.

44 A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 283-284.

45 *Ibid*, str. 277.

46 B. Ayvazoğlu, *Turkish Coffee Culture*, str. 130.

47 A. Yaşar, „The Coffeehouses in Istanbul”, str. 27.

48 M. Cengiz Yıldız, „Coffeehouses as an informal education institution and coffeehouses of Egypt”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9 (2010), Elsevier, Istanbul, 2010, str. 1362.

Razgovori u kafanama nisu uvijek bili lagani i opuštajući niti intelektualni, već su bili i *devlet sohbeti*, razgovori o državi. Zbog toga se osmanska vlast počela interesirati za njihov rad. Naime, kafane su predstavljale prvi javni prostor gdje se otvoreno izražavalo negodovanje zbog određenih postupaka vlasti. Politizacija kafane je naročito uzela maha krajem XVI stoljeća. Kafana je stekla glas mjesta gdje se ogovara i vrijeđa, što vodi ka spletkarenju i kovanju zavjera.⁴⁹ Vlasti su u više navrata donosile odluke o zabrani rada kafana, jer se smatralo da one predstavljaju prijetnju društvenom poretku. Te zabrane su se dešavale za vrijeme vladavine Selima II (1566–1574) i Murata III (1574–1595), no one su bile kratkotrajne. Još jedna zabrana desila se za vrijeme vladavine Murata IV (1623–1640). Sultan je zabranio kahvu i duhan i zatvorio sve kafane.⁵⁰ Jedan od razloga zabrana bio je odnos uleme prema kahvi i kafanama. Već od samoga početka konzumacije kahve postojala su među najvišim vjerskim dužnosnicima oprečna mišljenja o njenom statusu s vjerske tačke gledišta. Na koncu je prevagnuo stav one uleme koja je ispijanje kahve smatrala dozvoljenim, mada su i dalje vođene polemike s fokusom na moralni aspekt njezina konzumiranja u javnosti.⁵¹ Ipak, nakon toga ni vlasti više nisu zabranjivale kafane i odluka sultana Murata IV je bila posljednja zabrana njihova rada. Promjena stava vlasti prema kafanama bila je i ekonomske prirode. Mada vlast nije prestajala smatrati kafane prijetnjom, ona je uvidjela njihovu ekonomsku vrijednost. Naime, trgovina kahvom je bila važan izvor zarade i porezi na kahvu bili su važni za budžet države.⁵²

2.3. Tipovi kafana

Vremenom su kafane počele dobivati različite karaktere. Povećanjem njihova broja povećavala se i raznovrsnost kafana. Ljudi različitih ukusa, navika, pogleda na svijet, zanimanja itd. okupljali su se oko različitih kafana, a njihov karakter je ovisio i o vlasniku i okruženju gdje se nalazila. Mahalske i esnafske kafane su izgleda bile prve posebne vrste kafana. Mahalske su bile središta društvenog života lokalne zajednice. Podizane su u blizini mahalskih džamija te su posjetiocima džamija bili veoma česti gosti. Esnafske kafane su najčešće

49 A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 279.

50 A. Yaşar, „The Coffeehouses in Istanbul”, str. 24-25.

51 Hatim Mahamid, Chaim Nissim, „Sufis and Coffee Consumption Religio-Legal and Historical Aspects of a Controversy in the Late Mamluk and Early Ottoman Periods”, *Journal of Sufi Studies*, 7 (2018), Brill, Leiden, 2018, str. 147-148, 163. O zabranama kahve i kafana vidjeti još: Muamer Hodžić, „O fenomenu kahve i mjestima gdje se pila u Bosni u 16. i 17. stoljeću”, u: *Kulturno-historijski tokovi u Bosni 15–19. stoljeća, Zbornik radova sa naučnog skupa "Kulturno-historijski tokovi u Bosni 15–19. stoljeća (IV)"*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2022, str. 168-169.

52 A. Yaşar, „The Coffeehouses in Istanbul”, str. 25.

podizane u komercijalnim dijelovima grada i bile su mjesto susreta osoba koje su pripadale određenom esnafu. U XVII stoljeću počele su se pojavljivati i janjičarske kafane u kojima se najčešće okupljala vojska. Pošto su janjičari bili bliski bektašijskom derviškom redu, nazivi za određena mjesta za sjedanje preuzeti su iz bektašijske terminologije, poput *baba şofası* i *mürşîd postu*. Kada su 1826. godine ukinuti janjičari kao vojni red i zatvorene bektašijske tekije, došlo je i do zabrane rada janjičarskih kafana. Postojale su, također, i muzičke i pjevačke kafane u kojima su nastupali pjevači i recitatori lirske i epske pozije. U ovim vrstama kafana naročito je bilo živo tokom mjeseca ramazana. Naročito su bile popularne one u kojima su nastupali pripovjedači. Njihov repertoar sastojao se od narodnih priča, priča iz Kur'ana, priča iz *Hiljadu i jedne noći*, kao i raznih legendi, hagiografije i priča o nadnaravnim stvarima.⁵³ Postojale su, također, one u kojima su se okupljali zainteresirani za književnost ili u kojima su čitane vjerske knjige, ali i one u kojima su se okupljali uživaoci opijuma. Kafane su, dakle, postale odraz samoga društva.⁵⁴

O različitim kafanama koje su privlačile određenu klijentelu može se kao primjer navesti bilješka Evlije Čelebije koji je polovinom XVII stoljeća, prolazeći kroz grad Aydın (Turska), zabilježio da je kafana koja se zvala Mevlevihana bila mjesto okupljanja učenjaka i pjesnika, u Begovoj kafani okupljali su se vojnici, u Hadžijinoj trgovci, a Pašina je bila okupljalište zanatlija.⁵⁵ Ovakva podjela postojala je sigurno i u drugim gradovima. Ako se ova Čelebijina bilješka usporedi s onom francuskog putopisca de Thevehanta, koja je također nastala polovinom XVII stoljeća, može se zaključiti da su u isto vrijeme postojale kafane u kojima su se okupljali posjetioci bez obzira na stalešku i religijsku pripadnost i one koje su bile mjesto okupljanja pripadnika samo određenog društvenog sloja. Ovo je sigurno bilo karakteristično za veće gradove. Dakle, ideja kafane podrazumijevala je slobodan pristup, no to nije značilo da nije bilo i onih u kojima su se okupljali samo pripadnici određenog društvenog sloja.⁵⁶

3. Kafane u Bosanskom ejaletu

Poznati bosanski učenjak Hasan Kafi Pruščak u svome djelu *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, završenom 1597. godine u Pruscu, spominje kahve-

53 D. Çizakça, *Long Nights in Coffeehouses: The Effects of Place on Ottoman Storytellers*, str. 13-15.

54 M. C. Yıldız, „Coffeehouses as an informal education institution and coffeehouses of Egypt”, str. 1363.

55 H. Yalap, „Klasik Türk Edebiyatı Işığında Edebiyat ...” str. 1924.

56 A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 274.

hanu kao nepotrebnu novotariju i mjesto puno iskušenja.⁵⁷ Mada je Prušćak pisao općenito o stanju u Osmanskoj Imperiji, ova njegova konstatacija bi mogla ukazivati da je u tom periodu došlo do povećanja broja kafana i u našim krajevima, ali i da je u određenim krugovima postojao jedan negativan stav prema ovoj novoj društvenoj pojavi, baš kao što je postojao i u ostalim dijelovima islamskog svijeta nakon pojave prvih kafana. No, njihovo širenje izgleda nije ništa moglo zaustaviti. One su se sasvim sigurno počele prvo pojavljivati u većim gradovima ejaleta, a kasnije i u manjim gradovima i mjestima. Najviše su otvarane u glavnim ulicama, u trgovačkim čaršijama, pored bezistana i dućana, po mahalama, a gotovo svaki han imao je posebnu prostoriju koja je služila kao kafana.⁵⁸ Sarajevski ljetopisac Mula Mustafa Bašeskija naveo je da je u požaru u kojem je 1788. izgorio dobar dio Sarajeva nestalo i 50-60 kafana.⁵⁹ Antun Hangi je koncem XIX stoljeća zapisao da u Bosni i Hercegovini ima mnogo kafana i da je skoro svaka deseta, dvadeseta kuća *kahva*.⁶⁰

Prvi spomen na jednu kafanu u Bosanskom ejaletu donio je Ibrahim Pečevi 1591/92. godine. Za ovu kafanu se prvobitno smatralo da se nalazila u Sarajevu, no po svemu sudeći ona se nalazila u sklopu saraja bosanskog beglerbega u Banjoj Luci.⁶¹ To je bila lijepa kafana u kojoj je bilo desetak sećija, a svaka je bila za određenu klasu ili rang ljudi. U njoj su sjedili kadije, muderisi, gradski ajani, hodže i gosti.⁶² S druge strane, iz Sarajeva potječe jedini sačuvani hronogram o gradnji jedne kafane. Hronogram je sačuvan u jednoj rukopisnoj zbirci, a u naslovu pjesme se kaže da je to tarih o gradnji Ejub-efendijine *kahve* u gradu Sarajevu:

57 *Ibid*, str. 264-265.

58 Hamdija Kreševljaković, „Iz prošlosti kahve i duhana u Bosni i Hercegovini”, str. 144.; A. Fotih, „(He)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 272.

59 A. Fotih, „(He)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 271.

60 A. Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, str. 78.

61 U starijoj literaturi se navodi da se ovaj Pečevijin podatak odnosi na kafanu koja se nalazila u Sarajevu i za koju se smatralo da je to bila prva poznata kafana otvorena u Bosanskom ejaletu. No, riječ *saray* navedena u djelu se izgleda odnosi na dvor tadašnjeg beglerbega Hasan-paše kojeg je Pečevi posjetio u Banjoj Luci, a unutar kojeg se nalazila i kafana koju su posjećivali gradski uglednici. M. Hodžić, „O fenomenu kahve i mjestima gdje se pila u Bosni u 16. i 17. stoljeću”, str. 170-172.

62 I. A. Pečevija, *Historija 1520–1576*, str. 301-302; M. Hodžić, „O fenomenu kahve i mjestima gdje se pila u Bosni u 16. i 17. stoljeću”, str. 172; H. Kreševljaković, „Iz prošlosti kahve i duhana u Bosni i Hercegovini”, str. 148. Pečevi je zabilježio i jedan događaj koji govori o karakteru te kafane i klijentele koja ju je posjećivala. Naime, jedan od uglednika došao je sa viješću da je jedan od časnih ljudi usnio jedan čudan san. Dok su obrazovane osobe koje su tamo sjedile pokušavale protumačiti taj san, u kafanu je ušao jedan derviš sa hrcokom (ogrtaćem) na leđima. Posjetioci su od njega zatražili da protumači san, što je ovaj i uradio. Iz ovog opisa moglo bi se shvatiti da je ova kafana, mada se nalazila u sklopu beglerbegovog saraja, izgleda imala javni karakter.

*Ser defter kadijski, Ejub-efendija,
Oživio je ovo lijepo mjesto u gradu.
Prijatelji za raspoloženje ne mogu naći ljepše kafane,
I tako odličnici (ešraf) ovoga grada imaju svoje mjesto.
Nerkesijo, reci kronogram mjestu koje uveseljava,
Ko god je vidi reći će: Tako mi Boga, lijepo mjesto.
(1033 – 1623/24)*

Ona je podignuta u trećoj deceniji XVII stoljeća, no nije poznato gdje se nalazila.⁶³ Autor hronograma je divanski pjesnik iz Sarajeva Muhamed Nerkesi. Kafana je bila okupljalište uglednih građana Sarajeva.

Sarajevske kafane je spomenuo i mostarski pjesnik Medžazi (u. 1610) koji je zapisao „kafane su visoka položaja, razgaljujuće i razveseljavajuće, nauka, diskusija i neobavezni razgovor, sve tamo postoji”. Također, drugi mostarski pjesnik, hadži Derviš-efendija Žagrić (u. 1634), posjećivao je sarajevske kafane i zapisao da je tamo kahva ”poput rajskog Kevsera” koji ”daruje dušu ljepoticama”.⁶⁴ Sigurno je bila riječ o boljim i ljepšim kafanama, a kako se može razumjeti iz Medžazijinih stihova, to su bila okupljališta učenih ljudi.

I u Bosanskom ejaletu, baš kao i u drugim dijelovima Osmanske države, postojale su različite vrste kafana. U većim gradovima su se nalazile bolje i prostranije kafane. Bolje su građene i na privlačnim lokacijama. Hangi je zabilježio da „kahve rado grade uz vodu ili nad vodom tako, da je cijela zgrada nad vodom ili da jedan dio počiva na obali, a drugi da leži na jakim direcima, stupovima, koji iz vode vire, ili su ih namjestili na kakvom povišem mjestu ili briježuljku odakle se otvara krasan pogled na sve strane.”⁶⁵ Jedna takva se nalazila na Bentbaši. Ona je bila omiljeno okupljalište Sarajlija, a imala je dva nivoa, s terasom na stubovima iznad vode.⁶⁶ Također, postojao je i priličan broj onih manje otmjenih ili, kako je naveo Hangi, prostijih *kahva*. Međutim, „u jednim i drugim kahvama jedno je zajedničko, a to je izvrsna kafa. Ni u naj-elegantnijemu evropskom hotelu ili kafani ne možeš dobiti tako dobre kafe, kao u zadnjoj bosanskoj kahvi.”⁶⁷

Najranije u XVII stoljeću kahva se počela piti i po hanovima. U han na kahvu i razgovor dolazili su i mještani, kako po manjim tako i po većim mjestima. Po manjim hanovima handžija je ujedno bio i kahvedžija. Po hanovima

63 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, sv. II, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1998, str. 532-533.

64 M. Hodžić, „O fenomenu kahve i mjestima gdje se pila u Bosni u 16. i 17. stoljeću”, str. 174.

65 A. Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, str. 82.

66 *Bentbaša*, <https://bs.wikipedia.org/wiki/Bentbaša>, datum pristupa: 25. 9. 2023.

67 A. Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, str. 81.

su nastupali guslari, pjevajući junačke pjesme i tamburaši.⁶⁸ U Morića hanu nalazila se *kahva* koju je držao Muhamed-aga Ćurčić, sin spahije Ahmed-age Ćurčića (u. 1788/89). Također, još je jedan član porodice Ćurčić posjedovao kafanu. Iz zaostavštine Ahmed-bega Ćurčića (u. 1791/92), koji je bio sarajevski kadija i bio poznat i kao Ahmed-efendija, saznaje se da je on u ćurčijskoj čaršiji posjedovao dućan i iznad njega kafanu.⁶⁹

Vjerovatno je najveći broj kafana bio u onim malim dućanima s kahvom, koji su bili smješteni u čaršiji i koji su opsluživali trgovce i zanatlije. Hangi je donio jedan veoma zanimljiv opis njihova rada. On je zapisao da „trgovci i obrtnici ne mogu svake večeri, a još manje po danu u kahve zalaziti, ali im za to dolaze prijatelji i znanci u dućane, pak si i oni vrijeme razgovorom prikraćuju. Do sada naš trgovac ili obrtnik ne mora svaki čas koga u kahvu slati ili kahvedžiju dozivati, spojio je kanafom svoju magazu s kahvom, pa kad zaželi kafu, povuče kanafu, a u kahvi zazvoni zvonce. Kafedžija pozna svačije zvonce, pak nosi kafu onomu, čije je zvonce pozvonilo. Ko bi došao u kakovu čisto muslimansku varošicu u Bosni, pa vidio one kanafe preko sokaka, čudom bi se začudio, što će tolika telefonska mreža takim mjestancima.”⁷⁰

Aktivnost unutar bosanskih kafana opisao je Hamdija Kreševljaković. On je naveo da su „kafedžije držali po cijelu zimu pjevače guslare, koji bi uz gusle pjevali junačke pjesme. Gdje je bolji pjevač, tamo je i kafana bila punija... Nakon dovršene pjesme otvarao bi se eglen, zametale bi se razne igre kao: igra prstenka, dame i dr. Drugi bi opet gonetali zagonetke i razne pitalice, pa pričali razne narodne pripovjetke. Oni opet, koji su putovali po stranim i dalekim zemljama (naročito hadžije i trgovci), kazivali bi kako se živi u tim zemljama, kakvi su ljudi i običaji. Tako se eto gajila tradicionalna literatura. Ljudi vještari arapskom, turskom i perzijskom jeziku ‘kazivali bi tavarih’. To su razne zbirke arapskih i turskih pripovjedaka, koje su čitali i prevodili... Kafedžije su plaćali ljude, koji su ‘kazivali tavarih’. Onovremene kafane nadomještale su današnje čitaonice. Po kafanama se također sviralo uz saz i druge instrumente... Karadžozi, što se skitahu od mjesta do mjesta, dolazili su također ovamo i igrali po nekim kafanama.”⁷¹ U kafanama je naročito bilo živo za vrijeme mjeseca ramazana. Hangi je zabilježio da su nakon teravah-namaza muškarci išli u *kahve* da sjede i razgovaraju, te piju kahvu, turšiju i limunadu, puše duhan i igraju razne društvene igre, a u „nekim kahvama sviraju muzikaši uz gusle i tambure, a u jednoj sjeo je eno starac sijed kao ovac sa bugarijom

68 Hamdija Kreševljaković, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Knjiga VIII, Sarajevo, 1957, str. 270-271.

69 Bakir Tanović, *Ćurčića vakuf*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2016, str. 74-76.

70 A. Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, str. 84.

71 H. Kreševljaković, „Iz prošlosti kahve i duhana u Bosni i Hercegovini”, str. 146-147.

u ruci i recitira pjevajuć ugodnim bariton glasom muslimanske junačke pjesme, u kojima slavi slavna djela i junačke čine naših muslimana, a oko njega sabrao se je oveći broj znatizeljnih slušalaca.”⁷² Ove stare bosanske kafane zbog svog raznovrsnog sadržaja imale su određeni društveni značaj. One jesu bile, kako se vidi, mjesta druženja, zabave i razonode, ali su imale i izvjestan prosvjetni karakter za šire slojeve društva. Na to ukazuje pjevanje junačkih epova uz gusle i *kazivanje tavoriha*. Kreševljaković je zapisao da su iz kafane „mnoge istočne priče ušle u našu književnost, jer bi ih slušaoci pričali svojim ukućanima, a ovi dalje, i tako prelazile s koljena na koljeno, dok ih sakupljač narodnog blaga ne zabilježi.”⁷³

I bosanske kafane imale su i političku dimenziju. U njima se nije samo najradije i najviše pričalo o politici, kako je zapisao Hangi, već se iz njih i politički djelovalo. U njima se svijet sakupljao i dogovarao u doba raznih pobuna. Kafane su bile središta anarhije koja je vladala 1747–1756. godine u Sarajevu. U doba otpora protiv Dželal-paše 1822. i ukinuća janjičara 1826. godine istaknutu ulogu imao je kahvedžija Ibrahim-bajraktar Pinjo u Kolobari, a u vrijeme pokreta Husein-kapetana Gradaševića 1831. i 1832. godine istakao se Hasan-bajraktar Zubović kojem je, nakon sloma pokreta, kafana koju je držao po naređenju do temelja porušena.⁷⁴ Iz titula spomenutih vlasnika vidi se da je bila riječ o pripadnicima vojnog staleža. U Ćurčića *kahvi* u Morića hanu dešavali su se svi značajniji politički događaji u gradu i u Bosni pred kraj XIX stoljeća.⁷⁵

Kahve su se otvarale i po dvorovima velikodostojnika, kao ona koju je zabilježio Pečevi u Banjoj Luci, ali i po bogatijim kućama, što je utjecalo na preraspodjelu privatnog prostora u kućama. Kahve-odžaci su se nalazili u kućama Dženetića, Sabura i Ahmeda Munib-efendije (danas Svrzina kuća) u Sarajevu.⁷⁶ U vakufnami sarajevskog kadije Mustafa-efendije, sina hadži Ahmedovog, s početka XVIII stoljeća, spominje se da je on uvakufio kuću, koja se sastojala od jedne sobe, kafane, bunara, zahoda i dvorišta, i uz kuću jednu bašču s voćnjakom. Ova nekretnina nalazila se u Buzadži Hadži Hasanovoj mahali, u blizini kuće u kojoj je vakif stanovao.⁷⁷

Od ostalih bosanskih gradova, poznato je da je Banja Luka vrlo rano dobila svoju kafanu. Pečevi je zabilježio onu koja se nalazila u beglerbegovom dvoru. Početkom XVII stoljeća u dokumentima se spominje i banjalučki ka-

72 A. Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, str. 33.

73 H. Kreševljaković, „Iz prošlosti kahve i duhana u Bosni i Hercegovini”, str. 147.

74 *Ibid*, str. 148.

75 B. Tanović, *Ćurčića vakuf*, str. 74.

76 A. Фотић, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, str. 296.

77 M. Hodžić, „O fenomenu kahve i mjestima gdje se pila u Bosni u 16. i 17. stoljeću”, str. 174-175.

hvedžija hadži Husein.⁷⁸ Također, Foča je vrlo rano dobila svoju kafanu. U obračunu Memišah-begova vakufa iz 1600. godine navode se u Foči dvojica kahvedžija. To znači da su tada u Foči bile najmanje dvije kafane, koje su sigurno otvorene koju godinu prije toga. Jedna od njih je vjerovatno bila tzv. londža. Ona je sagrađena na samoj visokoj obali Drine u Gornjem Polju, nešto niže Memišah-begove džamije. Londža je bila kvadratični prostor, uzdignut iznad puta za tri stuba, sa sjeverne strane zbog udara vjetra zatvoren, a na ostale tri strane potpuno otvoren, da gosti mogu uživati u pogledu na Drinu i okolinu. Gosti su sjedjeli na sećiji koja se protezala uz sve četiri strane, a na samoj sredini prostora bio je kahve-odžak. Na londži se sve do 1894. godine nalazila posebna naprava, vitao ili čekrk sa željeznom užetom od londže do vode kojim se spuštala i dizala kofa s vodom koja je služila za spravljanje kahve. Londža je radila sve do Drugog svjetskog rata, a sama zgrada, već dotrajala, srušena je 1947. godine.⁷⁹

4. Mostarske kafane

Mostar je uz Foču bio najznačajniji grad Hercegovačkog sandžaka. Razvojem trgovine i zanata, odnosno gradnjom i širenjem čaršije došlo je sigurno i do podizanja prvih kafana. Najstariji spomen na kahvedžijski zanat u Mostaru potječe iz 1632. godine kada se u sidžilu iz te godine spominju kahvedžije Jusuf-ćehaja, Jusuf-halifa i Salih.⁸⁰ Možda su Jusuf-halifa i Jusuf-ćehaja bili ista osoba i vjerovatno je riječ bilo o starješini kahvedžijskog esnafa. Prvi spomen na postojanje jedne kafane u Mostaru potječe iz 1000. godine po Hidžri, odnosno 1591/92. godine. Nju je spomenuo mostarski pjesnik Adli Čelebi u svom šehrengizu u kojem je opisao neke ugledne Mostarce.⁸¹ Pišući o izvjesnom Muhakkiku, Adli je spjevao sljedeće stihove:

Hoće li Muhakkik iz kafane u kojoj stalno prebiva

Voditi i dalje brigu o manama prijatelja

To znači da je Mostar kafanu imao već 1591/92. godine. Kako se iz Adlijevih stihova može razumjeti, njeno unutrašnje uređenje je bilo kao u svim tradicionalnim kafanama, a Muhakkik koji je u njoj stalno prebivao bio je,

78 *Bosanskohercegovački gradovi su prve kafane imali prije Beča i Pariza – otvaranje prvih kafana u Bosni*, <http://bosnae.info/index.php/bosanskohercegovački-gradovi-su-prve-kafane-imali-prije-beca-pariza-otvaranje-prvih-kafana-u-bosni>, datum pristupa 28. 9. 2020.

79 Alija Bejtić, „Povijest i umjetnost Foče na Drini”, *Naše starine*, IV, Sarajevo, 1957, str. 51.

80 Muhamed Mujić, *Sidžil mostarskog kadije 1632-1634*, Prva književna komuna, Mostar, 1987, str. 13.

81 Lamija Hadžiosmanović, Salih Trako, „Šehrengiz Adli Čelebija o Mostaru”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 35/1985, Sarajevo, 1986, str. 105; Anan Kadrić, *Mostarski bulbuli*, Fondacija „Baština duhovnosti”, Mostar, 2012, str. 149.

izgleda, poput one vrste posjetilaca za koje je Mustafa Ali koncem XVI stoljeća napisao da su *robovi druženja koji vole da sjede i pričaju s prijateljima satima, beskrajno*.

Kafane se spominju i u nekim vakufnamama. U vakufnami Ibrahim-age Šarića iz 1636. godine nalazi se odredba da se troši jedna akča dnevno za opravku čekrka (*çarḥ*) u kafani u Priječkoj čaršiji pomoću kojeg bećari (neženje) koji rade u tabhani izvlače vodu iz Neretve.⁸² U prijepisu originalne vakufname riječ tabhana nije navedena, ali pošto se vjerovatno smatralo da su bećari radili u tabhani, došlo se do zaključka da se ova kafana nalazila kod Tabhane u Priječkoj čaršiji. Također, u vakufnami je napisana riječ *kahva*.⁸³

Jedna kafana se spominje u vakufnami Mehmed-bega, sina Derviš Alije Mujića (*Mūyī-zāde*) iz Derviš-pašine mahale iz 1177/1764. godine. Mehmed-beg je između ostalog uvakufio u Priječkoj čaršiji kod Starog mosta jedan dućan i uza nj jednu kafanu.⁸⁴ I u vakufnami hadži Ahmeda Taščića iz Hadži Husseinove mahale iz 1199/1784. godine spominje se jedna *kahva*. On je u Čejvan Čehajinoj mahali uvakufio dva dućana i jednu kuću.⁸⁵ Ta se kuća sastojala od pet soba i jedne *kahve*.⁸⁶ Ova *kahva* je, kako se vidi, bila dio privatne kuće. Sigurno se radilo posebnoj prostoriji u kući u kojoj se nalazio kahve-odžak, kao što je to bio slučaj kod onih sarajevskih bogatijih kuća.

Osmanski putopisac Evlija Čelebi je boraveći u Mostaru 1664. godine zabilježio da se na Starom mostu, odmah pored mesdžida sultana Sulejmana nalazi jedna mala kafana za gradske vojnike. On je zapisao da „gradski zapovjednik (dizdar) i prvaci šehera (ajani) najčešće sjede tu. Sav spoljni zid tog mjesta okićen je oruđem i oružjem gradskih vojnika.”⁸⁷

Jedna kafana se nalazila i u Tepici, koja se nalazi kod Male tepe na putu prema Kujundžiluku. Nakon 1878. godine prozvana je *Caffe luft*. U Tepici su uokrug stajale klupe i odžak za kahvu. Tepicu je podigao izvjesni Ćorda nakon 1781. godine i služila je za sklanjanje robe preko noći i kada je padala kiša,

82 Hivzija Hasandedić, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, Medžlis IZ Mostar, Mostar, 2002, str. 274

83 Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona (AHNK), dokument br. 223. Original vakufname nalazi se u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti (HAZU), a prijepis u AHNK.

84 H. Hasandedić, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, str. 94.

85 *Ibid*, str. 236.

86 *Bosna Hersek vakfiyeleri*, Cild II, Ankara, 2016, str. 1496-1497. U ovom izdanju je navedeno da je vakufnama napisana 1299/1882. godine, a ne 1199/1784, kako stoji u Hasandedićevoj knjizi.

87 Evlija Čelebija, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo, 1967, str. 464.

a tu je maltar držao kantar.⁸⁸ Susjedni kahvedžija našao je ovo malo mjesto kao prikladno da ovdje u toplo godišnje doba poslužuje svoje mušterije. U proljeće, ljeto, pa sve do kasne jeseni, ovaj objekat je iznajmljivan i pretvaran u kafanu.⁸⁹

Kao i u drugim gradovima ejaleta, kahva se služila i po mostarskim hanovima. Poznato je da se jedna kafana nalazila u hanu poznatom kao Kalhana, koji se nalazio na Velikoj tepi. Ovaj han je bio sličan Morića hanu u Sarajevu. U prizemlju su se nalazile staje za konje i prostrano dvorište sa česmom, a na spratu sobe za putnike. Na spratu su se nalazile i dvije velike sobe, od kojih je jedna služila kao mjesto za molitvu, mesdžid, a druga kao kafana. Nije poznato kada je sagrađen ovaj han niti ko ga je izgradio.⁹⁰

Mostar je, dakle, veoma rano dobio svoju kafanu, a ona se spominje iste godine kada i prva bosanska. U katastarskom popisu stanovnika Mostara iz 1585. godine navedeni su imenima i zvanjima stanovnici svih mostarskih mahala, a tom prilikom nije popisani nijedan kahvedžija.⁹¹ Ako tada zaista u Mostaru nije bilo niti jedne osobe koja se bavila kahvedžijskim zanatom, onda bi to značilo da je ta prva kafana u gradu podignuta između 1585. i 1591. godine. Mostar je, također, poput ostalih gradova imao različite vrste kafana. Male su bile smještene u poslovnom dijelu čaršije i u njima se samo spravljala kahva i raznosila po obližnjim trgovinama. Ove vrste malih kafana nalazile su se i u istočnom i zapadnom dijelu čaršije. Takva je vjerovatno bila ona Mehmedbega Mujića u Priječkoj čaršiji, a zasigurno i ona pored Tepe. Objekat Tepica je iskorišten da bi gosti mogli sjediti. Han Kalhana je imao svoju kafanu, a sigurno se kahva služila i u ostalim hanovima. Postojala je i kafana u kojoj se sakupljala vojska i ajani grada, kako je to zabilježio Evlija Čelebi. Kada je riječ o mahalskim kafanama, postoji podatak da se jedna nalazila u Baba Beširovoj mahali i nosila naziv „Kahva”, ali ona izgleda nije nastala u osmanskom periodu.⁹²

88 Hivzija Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, IKC Mostar, Mostar, 2005, str. 196.

89 Robert Michel, *Mostar*, IC štamparija, Mostar, 2006, str. 82.

90 H. Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, str. 173-174.

91 Ahmed Aličić, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585. godine*, sveska II, Dobra Knjiga, Sarajevo, 2014, str. 280-287; Hatidža Čar-Drnda, *Nastanak Mostara, njegov urbani i demografski razvoj do kraja 16. stoljeća*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2014, str. 230-239.

92 O njoj je zabilježeno da se na ulasku sa Balinovca u Baba Beširovu mahalalu, preko puta Baba Beširove džamije nalazila kafana „Balinovac”. U početku je bila vlasništvo porodice Čatić i prvobitno je njen naziv bio „Kahva”, a od 1934. godine novi vlasnik postao je Halil-aga Bošnjčić, koji ju je osavremenio i proširio. Vremenom je dio kafane „Balinovac” promijenio vlasnika, koji je zbog posljedica rata 1993. godine prodaje i sada je tu sagrađen hotel „Bevanda”. Zanimljivo je da je u ovoj *kahvi* održana 1921. godine

5. Dvije pjesme o gradnji kafane u Mostaru

U rukopisu koji se nalazi u zbirci orijentalnih rukopisa Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu zabilježen je hronogram o gradnji jedne kafane u Mostaru. Ovaj rukopis potječe iz Mostara jer se u njemu, između ostalog, nalaze još neke bilješke koje se odnose na Mostar, poput prijepisa četiri mostarske vakufname, fetvi mostarskog muftije Ahmeda, nekoliko zapisa mostarskog kadije i slično. Jedan od vlasnika ovoga rukopisa zapisao je i hronogram o gradnji *kahve* u Mostaru koji glasi:⁹³

موسٲارده ابراهيم افا بنا ايلدوكى قهوه نك تاريخيدر

ياپدى عالي قهوه خانه بر اديب نوكته دان
 افرينلر ديديلر تحسين ايدب اهل وفا
 سامى داعى كورنجه انى هم تاريخ ايدب
 ديدي زيبا مجمع عرفان وياران صفا
 ١٠١٣

Hronogram o gradnji kahve u Mostaru koju je podigao Ibrahim-aga:

*Izgradio je uzvišenu kahvehanu profinjeni odgojeni znalac
 pohvališe je ljudi vjernosti, kao znak odobrenja
 Molitelj Sāmī, posmatrajući je, hronogram sročī
 I reče: lijepo stjecište otmjenosti i prijatelja raspoloženja
 1013.*

(prijevod i prepjev Adnan Kadrić)

Iz ovoga hronograma se saznaje da je ova mostarska kafana podignuta 1013. godine po Hidžri, što odgovara 1604/05. godini. Kao njen graditelj navodi se Ibrahim-aga. Na sljedećem listu istoga rukopisa nalazi se jedna pjesma koja je također napisana u čast izgradnje ove *kahve* u Mostaru.⁹⁴ U naslovu se navodi da je to pjesma *Ahmed-efendije o novoj kahvi koju je izgradio Šari-zade u kasabi Mostar* i glasi:

posljednja poznata predstava Karadoz teatra u izvedbi „nekoj Bosanca”, što ukazuje na postojanje stare tradicije održavanja predstava ove vrste po kafanama. Zanimljiv je, također, i podatak da se u ovoj kafani priređivao „uranak” za Jurjevo, Đurđevdan (6. maj) i da je tog dana svirao vojni orkestar. Možda bi i to moglo ukazivati na neku staru, danas potpuno nepoznatu tradiciju. Također, Halil-aga Bošnjak imao je između 1936. i 1940. godine još jednu kafanu u Baba Beširovoj mahali, koja se zvala „Bare”, a nalazila se na parceli i u kući u kojoj danas žive njegovi potomci (Salko Šarić, „Baba Beširova mahala na Balinovcu u Mostaru (2)”, *Most*, br. 198 (109), Mostar, 2006, str. 60).

93 NUBBiH, R-185, fol. 87a.

94 NUBBiH, R-185, fol. 87b.

قصبه موستارده شارزاده يکي قهوه أحداث ايدب احمد أفندی حضرتلری
مطلع ديوب اشخه سی اتمام اولنمغه اذن ويرلدکی اجلدن اتمام اولندی

بويله مفرح قهوخانه کورمش و کلدر حشيم زمانه
حقاکه اولدی مصنوع و مطبوع کلمز نظیری کون و مکانه
بر طرز خاص الحق اولدی پیدا مثلی بولنمز هم بی بهانه
آب فرح افزا ایله اولدی فردوس رعنا دن بر نشانه
وصفنده قاصر عاجز عصامی مد حی دنیلمز صغمز بیانہ

*To je takva kahvehana što radost daje
Viđena, ruža to je – veličanstvena u vremenu svome
Doista se sagradi i sklad dobi
da joj slične nema ni u kosmosu ni na zemlji
Na poseban način istina se očitova
slične joj se naći ne može, tu izgovora nema
Vodom što radošću rasipa postade
jedan znak od prelijepa Firedvs bašče dženetske
U opisu njenom ograničen, nemoćan, 'Išāmī je
pohvala se iskazati ne može, u opis ne staje.*
(prijevod i prepjev Adnan Kadrić)

Ime pjesnika koji je napisao hronogram je Sami (Sāmī). Njega je spomenuo Adli Čelebi u šehrengizu u stihovima:

*Hoće li se češće čuti pjesme Samije, stiliste-umjetnika
Učenog, vidovitog, svjetiljke koja prosipa zrake znanja*⁹⁵

Ovaj hronogram je prva pronađena pjesma ovoga mostarskog pjesnika.

S druge strane, autor pjesme posvećene gradnji *nove kahve* u kasabi Mostar bio je pjesnik Isami ('Išāmī), a kome je pravo ime bilo Ahmed-efendija. Ime ovog pjesnika do sada nije bilo poznato.⁹⁶ Pošto se na osnovu hronograma saznaje da je kafana izgrađena 1604/05. godine, moguće je da je njen autor bio jedan od trojice Ahmeda koji se spominju kao potpisnici druge vakufname Derviš-paše Bajezidagića iz 1010/1601. godine, koja se odnosi na predavanje

95 L. Hadžiosmanović, S. Trako, „Šehrengiz Adli Čelebija o Mostaru”, str. 104.; A. Kadrić, *Mostarski bulbuli*, str. 148.

96 Do sada je pronađena samo jedna pjesma ovoga pjesnika. Riječ je o pjesmi posvećenoj Mehmed-efendiji Mostarcu, rumelijskom defterdaru (Adnan Kadrić, Madžida Mašić, „Tragom jednog penegirika posvećenog defterdaru Rumelije Mehmed-efendiji Mostarcu”, *Hercegovina*, br. 20, Arhiv HNK, Muzej Hercegovine, Fakultet humanističkih nauka Univerziteta ”Džemal Bijedić” u Mostaru, Mostar, 2021, str. 203-216). Ova se pjesma nalazi u istom rukopisu u kojem su pronađene dvije pjesme posvećene gradnji mostarske kafane.

Dželaluddin Rumijeve *Mesnevije* u četiri mostarske džamije. To su bili mostarski muftija Ahmed, Ahmed, hatib Karađoz-begove džamije i kadija Ahmed Mostarac.⁹⁷ U rukopisu u kojem se nalazi ovaj hronogram zabilježeno je više fetvi čiji je potpisnik bio mostarski muftija Ahmed, no da li je on autor i navedene pjesme teško je sa sigurnošću reći. Međutim, na osnovu hronograma u kojem je navedeno ime i titula graditelja i pjesme posvećene gradnji kafane u kojoj se navodi prezime Šari-zade, može se razumjeti da je njen graditelj bio poznati mostarski vakif Ibrahim-aga Šarić.

5.1. O graditelju mostarske kafane

Ibrahim-aga Šarić, sin Kasim-agin, spada u red značajnijih mostarskih vakifa. On je 1033/1623. godine u Mostaru u mahali Luka izgradio jednu džamiju i mekteb. Za održavanje džamije i mekteba Šarić je uvakufio 21.000 akči, 80 motika vinograda, kulu, ahar, hambar, zemlju, 25 kuća sa sjenicama i *svu vodu* u selu Ljubotići, oko 50 motika vinograda u Ograđeniku i zemlju u Donjim Mamićima, te bašču u Lafi Ali-hodžinoj mahali. Osim toga, vakif je odredio da se iz njegova vakufa opravljaju mostovi na tri rijeke u okolici Lištice, zatim osam mostova u okolici Vrgorca, dva mosta iznad Konjica, jedan u Mostaru kod Derviš-pašine džamije i jedan u Gorancima, te česma u Dobrodolu, dvije čatrnje u Bogodolu i sahat-kula u Mostaru.⁹⁸

Ibrahim-aga je pripadao vojnom staležu i bio je, shodno tituli, vojni zapovjednik. Njegov otac Kasim bi mogao biti identičan Kasimu, sinu Đulimano-vu, koji se spominje u katastarskom popisu iz 1585. godine kao posjednik više timara u okolini Mostara, između ostalog i u Gorancima, u mjestu u kojem je Ibrahim-aga zavještao da se popravi jedan most. On se u popisu spominje kao čehaja mostarske tvrđave i kao čehaja Mostara.⁹⁹ Riječ je bila, dakle, o osobi koja je zauzimala visok položaj u vojnoj strukturi gradske tvrđave, odnosno samoga grada. Ako je ovaj Kasim bio Ibrahimov otac, onda ga je sin naslijedio na tom položaju.

Ibrahim-aga je umro 1641/42. godine, što se vidi iz natpisa na nišanu mezara koji se nalazi ispred njegove džamije, za kojeg se smatra da pripada osni-vaču džamije.¹⁰⁰ Kafana koju je Ibrahim-aga podigao 1604/05. godine mogla bi biti prvi objekat koji je ovaj mostarski vakif dao izgraditi u rodnom gradu.

97 H. Hasandedić, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, str. 274.

98 H. Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, str. 31-32; AHNK, dokument br. 223.

99 A. Aličić, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585. godine*, str. 354, 361.

100 H. Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, str. 33-34.

5.2. Karakter Ibrahim-agine *nove kahve*

Ibrahim-agina kafana je u hronogramu opisana kao *stjecište otmjenosti, mecma* ‘-i *‘irfān*. Termin ‘*irfān* znači spoznaja, znanje, ali i otmjeno, profinjeno uglađeno ponašanje.¹⁰¹ Na osnovu ovog termina upotrijebljenog u hronogramu može se razumjeti da je Ibrahim-agina kafana spadala u one bolje i finije kafane kakve su građene po gradovima širom Imperije. To se, također, može razumjeti iz njezina opisa u pjesmi Isami Ahmed-efendije. To su bile one vrste kafana koje su podizane od strane imućnijih i uglednijih građana, kao što je to bio slučaj u Sarajevu, kako se to saznaje iz zapisa pjesnika Nerkesije.

O karakteru te kafane govori i bilješka koju je ostavio još jedan mostarski pjesnik. Hadži Derviš-efendija Mostarac je 1. ramazana 1031, odnosno 10. jula 1622. godine, prepisao djelo Đulistan perzijskog pjesnika Sadija u kući kahve, *beyt al-qahve* u Mostaru za svoga brata po Bogu (*aḥī fillāh*) Ibrahim-agu.¹⁰² S obzirom na to da je prijepis bio namijenjen Ibrahim-agi, prepisivanje djela desilo se sasvim sigurno upravo u kafani koju je podigao ovaj mostarski vakif.

Iz ove bilješke se saznaje da je Ibrahim-aga bio ljubitelj knjige i blizak prijatelj pjesnika hadži Derviš-efendije, a zasigurno i drugih mostarskih pjesnika toga vremena. U hronogramu o gradnji kafane on je opisan kao profinjeni odgojeni znalac, a u hronogramu o gradnji njegove džamije kao „ljubitelj učehnih”. U originalnom tarihu na osmanskom turskom jeziku stoji da je on bio *mühıbb-i ehl-i dil*, ljubitelj ljudi srca.¹⁰³ Termin ljudi srca, *ehl-i dil* je, također, drugi naziv za sufije.¹⁰⁴ Ibrahim-agina sklonost sufizmu može se uočiti u njegovoj vakufnami. On je zadužio šejha i sufije Ibrahim-efendijine tekije da se sastaju u spomenutoj tekiji i da obavljaju određena učenja. Šejh te tekije bio

101 Prijevod riječi ‘*irfān*, عرفان na engleski glasi: 1. *A knowing intimately*. 2. *Polish of mind and manners, refinement*. 3. *Mystical, spiritual knowledge, occult science* (James William Redhouse, *A Turkish and English Lexicon: Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*, A. H. Boyajian, Constantinople, 1890, str. 1294).

102 Fehim Nametak, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak IV, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe, London, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, London – Sarajevo, 1998, str. 381; GHB, R-6135, fol. 95a. Hadži Derviš je bilješku o prijepisu djela napisao na arapskom jeziku, te je stoga upotrijebio izraz *beyt al-qahve*. O pjesniku hadži Derviš-efendiji vidjeti: Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str. 261-262.

103 H. Hasandedić, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, str. 79-80.

104 Sejid Husein Nasr, „Tariqa. Duhovni put i njegovi Kur’anski korijeni”, *Islamska misao*, XIII/1991, 146, Sarajevo, 1991, str. 35; Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvuf-ske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2007, str. 86.

je dužan držati propovijed u vakifovoj džamiji i biti nadzornik Ibrahim-agina vakufa.¹⁰⁵ Sigurno je i sam vakif bio vezan za ovu tekiju.¹⁰⁶

Šarićeva naklonjenost učenim ljudima, sufijama, knjizi i poeziji sasvim sigurno bila je povod da izgradi jednu kafanu koja će biti mjesto okupljanja i druženja Mostaraca istih sklonosti. Kafane jesu bile javni prostori, ali kako svjedoče izvori, određene grupe ljudi su posjećivali određene vrste kafana, a neke od njih su bile namijenjene određenim slojevima društva. Moglo bi se sa sigurnošću reći da je ova kafana bila mjesto okupljanja mostarskih *odličnika*, a naročito učenih Mostaraca. O tome svjedoči bilješka koju je donio hadži Derviš, ali i činjenica da su njenu gradnju svojim stihovima obilježila dvojica mostarskih pjesnika, odnosno dvojica pripadnika ulemanskog staleža, od kojih je jedan opisan kao *učeni, vidoviti, svjetiljka koja prosipa zrake znanja*. Poznato je da je postojala tradicija da se obrazovani svijet sastajao po privatnim kućama i održavao naučne skupove, kao i u kafanama gdje su se vodile naučne diskusije ali i neformalni razgovori.¹⁰⁷ Mostar je bio poznat kao grad učenih ljudi i pjesnika tako da je ova tradicija postojala i u Mostaru i da je upravo Ibrahim-agina kafana mogla služiti kao neformalno mjesto njihova susreta i druženja.¹⁰⁸ Ona je sasvim sigurno bila poput onih sarajevskih kafana koje je opisao mostarski pjesnik Medžazi kao mjesto nauke, diskusije i neobaveznog razgovora.

Mustafa Ali je zabilježio da je kafana bila mjesto okupljanja *ehl-i 'irfāna*. Taj se izraz odnosi na učene, kao i na posjednike mističke spoznaje, ali i na posjednike otmjenog i profinjenog ponašanja.¹⁰⁹ Tako je i Ibrahim-agino *stje-*

105 H. Hasandedić, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, str. 81.

106 Hasandedić je napisao da se ne zna ko je bio ovaj Ibrahim-efendija ni gdje se nalazila ta tekija, međutim, on je u jednom od svojih ranih radova iznio mogućnost da bi to mogla biti medresa Ibrahim-efendije Roznamedžije. Da je ova medresa zaista bila i sufijska institucija dokaz su podaci iz dva rukopisa iz Mostara, prepisana u, kako je navedeno, hanikahu Ibrahim-efendije Roznamedžije. Hanikah je sufijska ustanova, a često se koristi i kao sinonim za tekiju. O tome vidjeti: Alija Dilberović, „Uloga i značaj hanikaha u razvoju duhovne tradicije Mostara”, u: *Zbornik radova: Kulturološko-historijski razvoj grada Mostara*, VKBI, Mostar, 2016, str. 64.

107 M. Hodžić, ”O fenomenu kahve i mjestima gdje se pila u Bosni u 16. i 17. stoljeću”, str. 173-174, 176.

108 O naučnim kružocima po privatnim kućama u Mostaru svjedoče stihovi iz šehrengiza Adli Čelebije:

Hoće li se uvijek o nauci raspravljati

I pitanja "tefsira" kod Mehmed-čehaje rješavati.

109 Na engleskom jeziku izraz *ehl-i 'irfān* اهل عرفان je preveden kao: *Men of urbanity and refinement*. 2. *Adepts in mysticism or occult science* (J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon Showing in English the Significations of the Turkish Terms*, str. 1295). Termin *ehl-i 'irfān* se najčešće prevodi kao učeni ili kao derviši, ali se, dakle, može odnositi i na osobe profinjenog i otmjenog ponašanja.

čište otmjenosti bilo okupljalište mostarskog *ehl-i 'irfāna* koji se sastajao radi *šoḥbeta* i *muḥabbeta*. Ta kafana je bila mjesto druženja učenog i otmjenog svijeta gdje su se uz kahvu vodili razgovori i gdje su se razmjenjivala mišljenja, saznanja i informacije.¹¹⁰ U njoj je pjesnik hadži Derviš prepisivao, a zasigurno se u njoj i čitala i recitirala poezija, baš kao što je to bio slučaj, kako to navodi Pečevi, i u istanbulskim kafanama. Možda je u njoj nastao hronogram o njenoj gradnji, kao i stihovi Isamija, ali i poezija još nekih mostarskih pjesnika.

5.3. Kafana kao inspiracija pjesnika

Jedna od odlika mostarskog pjesništva na orijentalnim jezicima bilo je pridavanje posebne pažnje svakodnevnim događajima. Mostarski pjesnici su pisali stihove povodom rođenja ili smrti nekog značajnog sugrađanina, gradnje nekih objekata, čestitanja, imenovanja, svečanosti i okupljanja. No opisi tih događaja i stvari iz svakodnevnice imali su i jedan dublji smisao. Tako, naprimjer, opisi sultanove ćuprije, prelaska pehlivana preko konopca svezanog za dvije kule pored mosta ili proslava praznika proljeća, *Sultan nevruga*, za mostarske pjesnike nisu bili tek uobičajeni prizori iz svakodnevnice, već i simboli realiteta onostranog svijeta.¹¹¹ Tako je i za Isamija kafana bila *jedan znak od prelijepa Firedvs bašče dženetske*, dakle znak samoga Rajskog vrta. Time se sigurno htjelo ukazati na ambijent kafane koji je shvaćen kao otjelovljenje kur'anskog Raja. Na ovo poređenje kafane s Rajom ukazao je već Mustafa Ali, prema kojem slika posjetilaca naslonjenih na divanima, kojima je mlada i privlačna posluga posluživala kahvu u ukrašenim findžanima, nije bila ništa drugo do slika Dženneta opisanog u Kur'anu, u kojem je njegovim

110 Ibrahim-aginu vezu sa *ehl-i 'irfānom*, odnosno sa učenicima, sufijskim i osobama lijepog ponašanja spomenuo je, po našem sudu, i Adli Čelebi u svom šehrengizu u sljedećim stihovima:

Je li dobro Ibrahim iz esnafa „kabila”

Koji je naklonjen savršenima, pristalica derviša

U originalu na osmanskom turskom jeziku stoji da je on bio pristalica *ehl-i 'irfāna*. Izraz *esnaf kabila* najvjerojatnije upućuje na vojni stalež kojem je Šarić pripadao. Kabil (Kain) je bio sin Ademov koji je ubio svoga brata Habila (Abel), pa bi *esnafu kabila* pripadali oni čiji je „zanat” ubijanje. Ova veza znanja/spoznaje i otmjenog ponašanja može se uočiti u prijevodu Hivzije Hasandedića stihova koji se nalaze u jednom počiteljskom rukopisu, a koji su odnose upravo na kahvu. Stihovi su: *İki fincân kahve ile bir lü'le keskin tütün – Ehl-i 'irfān meclisiniñ ziyâfetdir büsbütün*, a u prijevodu glase: *Dvije šoljice kahve i lula žestokog duhana – Za učeno i otmjeno društvo su potpuna gozba* (Hivzija Hasandedić, *Muslimanska baština Bošnjaka u južnoj (srednjoj) Hercegovini*, Islamski centar Mostar, Mostar, 1997, str. 86).

111 A. Kadrić, *Mostarski bulbuli*, str. 30. O simboličkim i slojevima značenja u poeziji mostarskih pjesnika vidjeti navedeno djelo, str. 33-55.

stanovnicima koji su sjedili na divanima mlada posluga služila džennetsko piće koje ne opija.¹¹²

Možda je upravo u tom ambijentu Ibrahim-agine kafane spomenuti hadži Derviš Mostarac ne samo prepisivao poeziju već i pisao vlastitu. On je u svom šehrengizu u kojem je opjevao trideset i sedam mostarskih mladića spomenuo i jednog kahvedžiju.¹¹³ O njemu je sročio sljedeće stihove:

Jedan od mladića je kafedžija. Usne su mu slatke a kafa gorka.

Hrabar je. Ime mu je Kiz Nakišli. Crnih je obrva, a oči su mu sokolovog pogleda.

Kad zasuče rukave i pere findžane, ma ko bio njemu se divi.

Kad god taj dilber u gutljajima ispija findžan, njegova je kafa (tada) pročišćen šećer.

Ej ti čije se ime spominje po dobru, kad god opaše pregaču oko struka, namjera mu je (da dobije) blagoslov.

Moguće je, dakle, da je hadži Derviš ovdje pjevao upravo o kahvedžiji Šarićeve kafane. No ovaj mostarski pjesnik nije samo pisao stihove posvećene osobi koja je spravljala kahvu, već i samoj kahvi. Ti su stihovi zabilježeni u jednom mostarskom rukopisu i glase:¹¹⁴

قهوه حقندن بن يمین اتم · بيلك اي اهل شام و اهل يمن
في المثل كر اولورسه اب حيات · ايچيم ساقى اولمنيجه حسن

*Znajte o Sirijci i Jemenci – po pitanju kahve, zaklinjem se ja
I da je slična Abu Hajatu – o peharniče, neću je piti dok ne postane dobra.*
(prijevod i prepjev Adnan Kadrić)

Ovi stihovi svjedoče da mostarskim pjesnicima nije bila nepoznata tradicija pisanja poezije posvećene ovom crnom napitku.¹¹⁵ Hadži Derviš je već pi-

112 E. Karababa, G. Ger, „Early Modern Ottoman Coffeehouse Culture ...”, str. 790.

113 Vančo Boškov, „Šehr-engiz u turskoj književnosti i šehr-engiz o Mostaru”, *Radovi Filozofskog fakulteta, Knjiga VI*, 1970-71, Sarajevo, 1971, str. 209-210.

114 AHNK, R-74, fol. 91b. Ovom prilikom želimo da se zahvalimo Adnanu Kadriću iz Orijentalnog instituta u Sarajevu za prijevod i prepjev pjesama predstavljenih u ovom radu.

115 Ovi stihovi hadži Derviša su paralela, nazira, na pjesmu o kahvi Hasan-efendija al-Burinja na arapskom jeziku, koji su zapisani odmah iznad Derviševih stihova. Hasan b. Muḥammad al-Dimašqī al-Saffūrī al-Burīnī (1556–1615) bio je arapski historičar, pjesnik i šafijski pravnik iz Damaska. Stihovi Hasan-efendija glase: *O grupo ašika strastima iskušana – i skupino ljubavi iz Sirije i Jemena - ne pijte kahvu pa makar spravljena bila - s mošusom i kardemom ako nije iz ruke osobe koja je dobra*. Prepisivač i jedan od vlasnika rukopisa u kojem se nalaze ove dvije pjesme bio je učenik hadži Derviš-efendije, jer je u naslovu pjesme naveo da je to nazira njegovog umrlog učitelja, *ustādinā marhūm al-hāḡḡ Darwīš efendī al-Mostārī*. To znači da je hadži Derviš bio i profesor na jednoj

sao o sarajevskoj kahvi kao *rajskom Kevseru*, a ovdje je prisutna aluzija o Abu hajatu, Vodi života. Termin peharnik, *sāqī*, veoma često se koristi u divanskoj književnosti i simbolizira duhovnog učitelja koji okupljenima toči vino koje u toj vrsti poezije simbolizira Božansku ljubav.¹¹⁶ Kod hadži Derviša *sāqī* ne toči vino, već kahvu.

5.4. Pokušaj ubiciranja kafane

Kafana je podignuta 1604/05. godine i ona je bila *nova kahva (yeni kahve)*. Prva kafana u Mostaru napravljena je prije 1591/92. godine, a Ibrahim-agina bi onda bila druga po redu mostarska kafana. Ko je napravio tu prvu mostarsku kafanu, gdje se nalazila i kada je izgrađena nije poznato. Čelebi je spomenuo jednu malu kafanu za gradske vojnike, a Ibrahim-aga jest pripadao vojnom staležu, ali kafana koju je on izgradio bila je, kako se može razumjeti, drugačijeg karaktera.

Šarićeva kafana je sigurno bila veća. Njena unutrašnjost je bila kao i kod ostalih osmanskih većih kafana. U jednom dijelu prostorije se nalazio kahveodžak, a uz zidove su bile smještene sećije, divani, na kojima su gosti sjedili. Za takvu vrstu kafana bila je važna i lokacija. Pogled koji se pružao gostima je davao potpuniji užitak. U slučaju Mostara, to je sigurno bio pogled na Stari most, Neretvu i čaršiju.

Ova kafana mogla bi biti identična onoj koja se spominje u Šarićevoj vakufnami. Prema vakufnami, ona se nalazila u Priječkoj čaršiji i na njoj se nalazio jedan čekrk iz kojeg se izvlačila voda iz Neretve. Pošto je čekrk takva vrsta sprave čiji se jedan kraj nalazio na objektu koji je gledao u rijeku, a drugi kraj u rijeci, to znači da je kafana bila okrenuta ka Neretvi. Otvori su sasvim sigurno gledali na most i rijeku. Vodu iz Neretve su izvlačili bečari, neženje, koji su, kako je navedeno, radili u tabhani. Međutim, kao što je već rečeno, u sačuvanom prijepisu vakufname riječ tabhana uopće nije navedena. Pošto se smatralo da su bečari radili u tabhani, došlo se do zaključka da se ova *kahva* nalazila kod danas poznate Tabhane u Priječkoj čaršiji. U Mostaru je svojevrmeno postojala tzv. donja tabhana koja se nalazila kod ušća Radobolje u Neretvu, ali, pošto ju je poplava odnijela ili oštetila, tabaci su prešli u tzv.

---

od mostarskih medresa. O pisanju poezije posvećene kahvi i kafanama vidjeti: Mehmet Kalpaklı, „Coffee in Ottoman literature and coffeehouses as literary venues”, u: *A drop of pleasure: 500 years of turkish coffee*, Kültür ve Turizm Bakanlığı / Türk Kahvesi Kültürü ve Araştırmaları Derneği, Istanbul, 2015, str. 139-146.

116 *Ab-i hayat* označava vodu života, legendarna voda koja daje vječni život čineći čovjeka besmrtnim. Izvor joj je obavijen tminom, a nalazi se u nepoznatoj zemlji. Po starim legendama ovu vodu su najprije pronašli i iz nje se napili Božiji poslanici Hidr i Iljas (F. Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvuške književnosti*, str. 17).

gornju tabhanu u kojoj se do tada nalazio janjičarski odžak koji je kasnije počeo služiti kao tabhana. Ne zna se tačno kada se dogodio taj prelazak tabaka, no sigurno prije 1664. godine.¹¹⁷ Ta gornja tabhana je danas poznata Tabhana. Ako se uzme da se ta *kahva* zaista nalazila u blizini današanje Tabhane, i ako taj objekat i danas postoji, onda bi to mogla biti jedna od onih viših građevina koje su podignute na sprat i čiji su prozori okrenuti ka rijeci i Starom mostu.

Postoji, međutim, još jedna mogućnost lociranja Šarićeve kafane, a zasniva se na opisu mostarskog mosta i kula od strane Evlije Čelebije. On je zabilježio da se na bedemu u bastionu grada nalazi jedan čardak koji gleda u Neretvu, u kojem se sastaje obrazovani svijet i diskutira o raznim pitanjima transcendentnog života i šerijatskog prava.¹¹⁸ U novom izdanju Čelebijinog *Putopisa* koje se zasniva na originalnom rukopisu zapisano je da se na bastionu kule koja se nalazi na onoj strani gdje je Tabhana (zapadna strana) nalazi jedan *kaşr*, čardak, koji je *mecma* ‘-i *‘irfān* u kojem se sastaju učenjaci, *erbāb-ı ma’ārif*, i tu vode razgovore ljudi srca čisti prijatelji, *ehl-i dilān yārān-ı bā-şafāları*, i diskutiraju o raznim šerijatskim i islamskopравnim pitanjima. U blizini tog čardaka nalazi se i jedna londža koja služi posjetiocima.¹¹⁹ Evlija je dalje, opisujući mostarske mladiće koji su skakali s mosta, napisao da, otkako je podignut ovaj most, ovamo dolaze neki veziri, prvaci i visoki dostojanstvenici i sjede u ta dva spomenuta *kaşra*, čardaka, (*mez-kūr kaşreyinde*) i posmatraju most i mladiće koji uz povik *Ya Allah*, O Bože, skaču s mosta.¹²⁰ Na bedemu kule nalazila su se, dakle, dva *kaşra*, čardaka. Jedan čardak je bio onaj u kojem se okupljala mostarska inteligencija, a drugi londža za posjetioce.

Čelebi je taj prvi čardak nazvao *mecma* ‘-i *‘irfān*, dakle upotrijebio je onaj isti naziv koji se nalazi u hronogramu Ibrahim-agine kafane. Ovaj izraz je Evlija Čelebi koristio prilikom opisivanja različitih objekata, a veoma često kad je opisivao kafane. Opisujući mnogobrojna mjesta kroz koja je prolazio, on je u dosta slučajeva bilježio koliko određeno mjesto ima i kafana, a za mnoge od njih je navodio da su bile *mecma* ‘-i *‘irfān*.¹²¹ Mada to Čelebi nije

117 H. Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, str. 194.

118 E. Čelebija, *Putopis*, str. 463.

119 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VI kitab, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2002, str. 286.

120 E. Čelebija, *Putopis*, str. 465; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VI, str. 287. U prijevodu *Seyahatname* na naš jezik stoji da je bio samo jedan čardak. U jednom novom izdanju Čelebijine *Seyahatname* na moderni turski jezik termin *mez-kūr kaşreyinde* preveden je kao *iki köşkte*, dva kioska (*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6. kitab, 2. cilt, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2010, str. 628).

121 Evlija je koristio ovaj termin kada je opisivao kafane i po većim i manjim gradovima. Naprimjer, u Bursi (*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, str. 28); u gradu Pirevedi (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III kitab, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2006, str. 177); u kasabi Bazarköy (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, V kitab, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2007, str. 144); u Kandiji, u kasabi Virahor, u gradu Janji, u Ohridu

naveo, možda je čardak koji je bio okupljalište učenih ljudi Mostara bio zapravo kafana, i to ona koju je podigao Ibrahim-aga. U prilog tome može da govori i podatak da je njegova *nova kahva* bila mjesto okupljanja i učenih Mostaraca.

Ta kula s bedemima o kojoj govori Čelebi je kula Halebinovka. Poznato je da je ova kula više puta bila obnavljana i nadograđivana. Kula je, najvjerovatnije, značajno pregrađena i povišena u vrijeme kandijskih ratova (1645–1660), zatim je preuređena u periodu od 1680. do 1695. godine, te u drugoj deceniji XVIII stoljeća kada su posljednje etaže pregrađene da bi bile udobnije za stanovanje vojne posade, a na posljednjoj etaži uređena je prostrana divanhana s velikim kamenim ornamentiranim kaminom.¹²² Ove zadnje dvije promjene na kuli su se desile nakon Čelebijinog prolaska kroz Mostar 1664. godine, tako da je teško znati kakvo je bilo stanje na kuli za vrijeme njegova boravka, odnosno gdje su se nalazila ta dva čardaka.

Danas se uz kulu Halebinovku nalaze dva objekta. Jedan je onaj koji se nalazi iznad kapije Staroga mosta, a nosi naziv Čardak, i onaj objekat u koji se ulazi sa Starog mosta i u kojem je danas smješten klub skakača. Čardak sa svojim unutrašnjim uređenjem i danas nalikuje tradicionalnim kafanama, no s obzirom na njegovu veličinu, on bi mogao biti ta londža za posjetioce. Ako se uzme da je Čardak bio londža za posjetioce, onda se postavlja pitanje koji je objekat bio okupljalište mostarske inteligencije? Možda je to bio objekat u kojem je danas smješten klub skakača ili je to bio neki danas nepostojeći objekat koji je vremenom nestao usljed obnove kule? Zanimljivo je da se na posljednjoj etaži kule nalazi uređena prostrana divanhana s velikim kamenim ornamentiranim kaminom, za koju se smatra da je nastala prilikom jedne od obnova Halebinovke. Možda je upravo to ostatak Čelebijinog okupljališta učenih Mostaraca? Odnosno, ostatak Šarićeve kafane? U tom slučaju onda se ona nalazila upravo na vrhu kule odakle se pružao najbolji pogled na ćupriju i mostarsku čaršiju.

(*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VIII kitab, Istanbul, 2003, str. 230, 279, 290, 329); u Nifu, Manisi, Alanji, Halepu, Damasku, Meki (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IX kitab, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2011, str. 38, 43, 151, 190, 274, 397). Terminom *mecma* '-i *'irfān* Evlija je, također, opisivao neke džamije, tekije, izletišta, čardake i slično. Time je najvjerovatnije htio istaći ljepotu i karakter određenog objekta. Kada je riječ o kafanama, tim terminom je sigurno htio naglasiti da se radilo o boljim, otmjenijim i lijepo uređenim kafanama. Čelebi je, također, koristio termin *mektebū* '-l- *'irfān*. Tim izrazom je opisao tri kafane u Bursi, ali, naprimjer, i beктаšijsku tekiju Baba Miřtaha u Budimu (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VI, str. 150).

122 H. Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, str. 133; Željko Peković, Ante Milošević, Nela Kovačević, „Arheološka istraživanja na mostarskim utvrđama u 2002. godini”, *Hercegovina – godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, broj 8-9 (16-17), Mostar, 2002/2003, str. 78-79.

U Šarićevoj vakufnami je navedeno da se *kahva* nalazila u Priječkoj čaršiji, ali ne i njena tačna lokacija, tako da nije nemoguće da je identična okupljaštu učenih Mostaraca, odnosno da se nalazila negdje na kuli Halebinovki. Moguće je, dakle, da su *kahva* iz vakufname i Čelebijin *mecma* ‘-i *irfān* isti objekat.

Zaključak

Kafana je društvena institucija koja se pojavila u arapskom svijetu početkom XVI stoljeća. Do tada je konzumiranje kahve bilo ograničeno na privatnu sferu. Sprva se kahva konzumirala samo među sufijama, koji su i zaslužni za njeno otkriće, zatim se vremenom proširila u ostale slojeve društva. Izlazak kahve u šire slojeve društva doveo je do nastanka posebnih mjesta u kojima se konzumirala, *kuća kahve* ili kafana. Ta nova ustanova je kulturu konzumiranja kahve unijela u javni prostor i time preobrazila društveni život islamskog svijeta, pa i šire. To je bila javna ustanova koja je članovima društva pružala priliku da zadovolje potrebu za druženjem. Kafane su transformirale urbani život, promijenile obrasce socijalne interakcije, uvele nove procese socijalizacije i preuredile urbane prostore. Povećanjem njihova broja pojavile su se i određene razlike među njima. Jedna od razlika očitovala se u veličini kafane. Neke su bile velikih dimenzija, smještene u središtima većih gradova, dok su druge bile skromnije, uglavnom smještene po mahalama ili u čaršijama koje su opsluživale zanatlije i trgovce. Također, različite kafane imale su i različite karaktere, shodno klijenteli koja se u njima okupljala. Kafana je prevashodno bila mjesto druženja i razgovora, ali ona je imala i određenu društvenu težinu. U njoj se zabavljalo, diskutiralo o politici, vodili učeni razgovori, sklapali poslovi ili pak pisala i čitala poezija. Ona je bila mjesto u kojem su se odražavali različiti aspekti društvenog života. Kafana je posjedovala ekonomsku, socijalnu, političku, kulturnu, pa čak i obrazovnu dimenziju.

Prve kafane su otvorene u većim gradovima arapskog svijeta, a u Istanbulu je prva kafana otvorena sredinom XVI stoljeća. Nakon toga njihov broj se samo povećavao, kako u samoj prijestolnici tako i diljem Osmanske države. U Bosanskom ejaletu kafane su se počele otvarati u posljednjim decenijama XVI stoljeća. I bosanske *kahve* su otvarane po istom obrascu kao i drugdje. Neke od njih su bile veće i otmjenije, dok su druge bile skromnije, a postojali su, izgleda, i različiti tipovi kafana. Kako izvori svjedoče, neke od njih su bile okupljalište uglednih građana, učenih ljudi, državnih i vjerskih službenika, u nekima se okupljao vojni stalež, neke su sa svojim guslarima i pripovjedačima bile namijenjene širim slojevima društva i imale jedan narodni karakter, a najvjerovatnije je bio najveći broj onih manjih kafana koje su bile smještene po čaršijama.

Prvi spomen na jednu kafanu u Mostaru potječe iz 1000. hidžretske, odnosno 1591/92. godine. Jedini poznati hronogram o gradnji kafane podignute u našim krajevima odnosio se na gradnju jedne sarajevske kafane iz 1623/24. godine, a sada je poznat i jedan iz Mostara. Spjevao ga je mostarski pjesnik Sami povodom gradnje kafane Ibrahim-age Šarića u Mostaru 1604/05. godine. Gradnju ove kafane stihovima je obilježio i pjesnik Ahmed-efendija Isami. Ibrahim-agina je bila *nova kahva*, što znači da je to bila druga po redu podignuta kafana u gradu. O prvoj mostarskoj, koju je zabilježio pjesnik Adli Čelebi, ne zna se ništa, no ova Ibrahim-agina je spadala u red boljih i otmjenijih kafana. To se može razumjeti iz opisa koji su u svojim pjesmama donijeli dvojica spomenutih pjesnika. No o njezinu karakteru možda ponajbolje govori opis same ličnosti njezina graditelja. Ibrahim-aga je bio pripadnik višeg sloja društva, ljubitelj učenih ljudi, pristalica duhovnog puta sufija, prijatelj pjesnika i osoba profinjenog ponašanja. Ta je *nova kahva* bila okupljalište Mostaraca sličnih svjetonazora. To je bilo mjesto druženja i razgovora uglednika grada, a naročito mostarskog *ehl-i 'irfāna*, učenog i otmjenog društva. O tome svjedoči i hadži Derviševa bilješka kojom je okončao prijepis Đulistana, kao i činjenica da su njenoj gradnji pjesnici Sami i Isami posvetili svoje pjesme. Ibrahim-agina kafana je bila javni prostor u kojem su pripadnici tog društvenog sloja mogli zadovoljiti svoju potrebu za druženjem. Moglo bi se reći da je ona pripadala onoj vrsti kafana koje su u literaturi opisane kao mjesta elegancije, otmjenosti, učenosti i kulture. Zahvaljujući mostarskim pjesnicima saznalo se da je, dakle, i Mostar imao jednu takvu kafanu.

Grad Mostar je s ovom kafanom bez sumnje dobio jedan lijep i reprezentativan objekat. To se naročito može uočiti iz stihova Ahmed-efendije. Gdje se taj objekat tačno nalazio teško je sigurnošću reći. Postoje dvije mogućnosti ubiciranja kafane. Prva je da je identična onoj *kahvi* koja se spominje u Šarićevoj vakufnami iz 1636. godine i koja se nalazila u Priječkoj čaršiji, a druga, da se ona nalazila negdje na bedemu kule Halebinovke uz Stari most i da je identična onom okupljalištu mostarskih učenih ljudi koje je spomenuo Evlija Čelebi prolazeći kroz Mostar 1664. godine. S obzirom na karakter Ibrahim-agine kafane, ova druga mogućnost se čini vrlo vjerovatnom. Moguće je, također, da su *kahva* iz vakufname i Čelebijino okupljalište učenih Mostaraca bili zapravo jedan te isti objekat. Kako bilo, u poeziji mostarskih pjesnika ovaj objekat je ostao zabilježen kao *uzvišena kahvehana* koja je bila *veličanstvena u vremenu svome* i kojoj *slične nema ni u kosmosu ni na zemlji*, ali i kao simbol vječnog uživanja u *Firdevsu* u kojem su se okupljeni *prijatelji raspoložena* pojili *Vodom života*. Ipak, treba reći da je ova mostarska kafana, baš kao i ostale osmanske kafane, sa svojim divanima, ugodnom atmosferom, prijatnim pogledom i druženjem uz crnu kahvu bila zapravo mjesto i onog običnog zemaljskog užitka: *ćeifa*.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona, R-74
Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona, dokument br. 223
Gazi Husrev-begova biblioteka, R-6135
Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Rs-185

Internetski izvori:

Bentbaša, <https://bs.wikipedia.org/wiki/Bentbaša>, datum pristupa: 25. 9. 2023.
Bosanskohercegovački gradovi su prve kafane imali prije Beča i Pariza – otvaranje prvih kafana u Bosni, <http://bosnae.info/index.php/bosanskohercegovački-gradovi-su-prve-kafane-imali-prije-beča-pariza-otvaranje-prvih-kafana-u-bosni>, datum pristupa: 28. 9. 2020.
Çizakça, Defne, *Long Nights in Coffeehouses: The Effects of Place on Ottoman Storytellers*, https://www.academia.edu/11811289/Long_Nights_in_Coffeehouses_Ottoman_Storytelling_in_its_Urban_Locales, datum pristupa: 18. 10. 2019.

Literatura

Aličić, Ahmed, *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585. godine*, sveska II, Dobra knjiga, Sarajevo, 2014.
van Arendonk, C., „Kahwa,” *Encyclopaedia of Islam*, 2nd edition, vol. 4, Brill, Leiden. 1978.
Ayvazoğlu, Beşir, *Turkish Coffee Culture*, Ministry of Culture and Tourism, Ankara, 2011.
Bejtić, Alija, „Povijest i umjetnost Foče na Drini”, *Naše starine*, IV, Sarajevo, 1957, str. 33-62.
Bosna Hersek vakfiyeleri, Cilt II, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2016.
Boškov, Vančo, „Šehr-engiz u turskoj književnosti i šehr-engiz o Mostaru”, *Radovi Filozofskog fakulteta, Knjiga VI*, 1970-71, Sarajevo, 1971, str. 173-211.
Collaco, Gwendolyn, „The Ottoman Coffeehouse: All the Charms and Dangers of Commonality in the 16th-17th Century”, *Lights: The MESSA Journal*, A University of Chicago Graduate Publication 1, No. 1 (Fall 2011), Chicago, 2011, str. 61-71.

- Čar-Drnda, Hatidža, *Nastanak Mostara, njegov urbani i demografski razvoj do kraja 16. stoljeća*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2014.
- Čelebija, Evlija, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo, 1967.
- Čelebi, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III kitab, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Čelebi, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, V kitab, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Čelebi, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VI kitab, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Čelebi, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VIII kitab, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Čelebi, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IX kitab, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Čelebi, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. kitab, 1. cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Čelebi, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6. kitab, 2. cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Dilberović, Alija, „Uloga i značaj hanikaha u razvoju duhovne tradicije Mostara”, u: *Zbornik radova: Kulturološko-historijski razvoj grada Mostara*, VKBI, Mostar, 2016, str. 35-49.
- Фотић, Александар, „(Не)спорно уживање: појава кафе и дувана”, u: *Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*, Clio, Beograd, 2005, str. 261-301.
- Hadžiosmanović, Lamija; Trako, Salih, „Šehrengiz Adli Čelebija o Mostaru”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 35/1985, Sarajevo, 1986, str. 91-105.
- Hangi, Antun, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, Naklada Daniela A. Kajona, drugo izdanje, Sarajevo, 1907.
- Hasandedić, Hivzija, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, IKC Mostar, 2005.
- Hasandedić, Hivzija, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, Medžlis IZ Mostar, 2002.
- Hasandedić, Hivzija, *Muslimanska baština Bošnjaka u južnoj (srednjoj) Hercegovini*, Islamski centar Mostar, Mostar, 1997.
- Hattox, Ralph S., *Coffee and Coffeeshouses, The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*, University of Washington Press edition, Seattle and London, 1988.
- Hodžić, Muamer, „O fenomenu kahve i mjestima gdje se pila u Bosni u 16. i 17. stoljeću” u: *Kulturno-historijski tokovi u Bosni 15-19. stoljeća, Zbornik radova sa naučnog skupa "Kulturno-historijski tokovi u Bosni*

- 15-19. stoljeća (IV)”, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2022, str. 165-183.
- Kadrić, Adnan, *Mostarski bulbuli*, Fondacija „Baština duhovnosti”, Mostar, 2012.
- Kadrić, Adnan; Mašić, Madžida, „Tragom jednog panegirika posvećenog defterdaru Rumelije Mehmed-efendiji Mostarcu”, *Hercegovina*, br. 20, Arhiv HNK, Muzej Hercegovine, Fakultet humanističkih nauka Univerziteta ”Džemal Bijedić” u Mostaru, Mostar, 2021, str. 203-216.
- Kalpaklı, Mehmet, „Coffee in Ottoman literature and coffeehouses as literary venues”, u: *A drop of pleasure: 500 years of turkish coffee*, Kültür ve Turizm Bakanlığı / Türk Kahvesi Kültürü ve Araştırmaları Derneği, Istanbul, 2015, str. 139-147.
- Karababa, Eminegül; Ger, Güliz, „Early Modern Ottoman Coffeehouse Culture and the Formation of the Consumer Subject”, *Journal of Consumer Research*, Vol. 37, no. 5, Oxford University Press, 2011, str. 737-760.
- Koz, M. Sabri, „Kahvenin Tarihine Derkenar”, *Ehlikeyfin Kitabı*, Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Kreševljaković, Hamdija, „Iz prošlosti kahve i duhana u Bosni i Hercegovini”, *Narodna uzdanica, Kalendar za 1940. god.*, VIII, Sarajevo, 1940, str. 141-145.
- Kreševljaković, Hamdija, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Knjiga VIII, Sarajevo, 1957.
- Krstić, Nevena, „Muṣṭafā ibn Muḥammad al-Aqḥiṣārī (Prušćanin): rasprava o kafi, duvanu i pićima”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XX-XXI/1970-71, Sarajevo, 1974, str. 71-107.
- Lavić, Osman, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, London – Sarajevo, 2011.
- Mahamid, Hatim; Nissim, Chaim, „Sufis and Coffee Consumption Religion-Legal and Historical Aspects of a Controversy in the Late Mamluk and Early Ottoman Periods”, *Journal of Sufi Studies*, 7 (2018), Brill, Leiden, 2018, str. 140-164.
- Michel, Robert, *Mostar*, IC štamparija, Mostar, 2006.
- Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, sv. II, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1998.
- Mujić, Muhamed, *Sidžil mostarskog kadije 1632-1634*, Prva književna komuna, Mostar, 1987.
- Nametak, Fehim, *Pojmovnik divanske i tesavvuvske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
- Nametak, Fehim, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak IV, Al-Furqan, Fondacija za islamsko nasljeđe, London, Rijaset

- Islamske zajednice u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, London – Sarajevo, 1998.
- Nasr, Sejid Husein, „Tariqa. Duhovni put i njegovi Kur’anski korijeni”, *Islamska misao*, XIII/1991, 146, Sarajevo, 1991, str. 30-41.
- Numan, İbrahim, „Eski İstanbul Kahvehanelerinin İçtimai Hayattaki Yeri ve Mimarisi Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 2, Baha Matbaası, (yy), İstanbul, 1981, str. 57-74.
- Odunkiran; Fatih; Alpaydi, Bilal, „Klâsik Türk Şiirinde Mükeyyifât Unsuru Olarak Kahve ve ’Hikâye-i İcâd-ı Kahve-i Yemen’”, u: *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül – 4 Ekim 2013*, İstanbul, 2013, str. 44-80.
- Pečevića, Ibrahim Alajbegović, *Historija 1520-1576*, tom I, preveo: Fehim Nametak, El-Kalem, Sarajevo, 2000.
- Peković, Željko; Milošević, Ante; Kovačević Nela, „Arheološka istraživanja na mostarskim utverdama u 2002. godini”, *Hercegovina – godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, broj 8-9 (16-17), Sveučilište Mostar, Mostar, 2002/2003, str. 63-102.
- Redhouse, James William, *A Turkish and English Lexicon Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*, A. H. Boyajian, Constantinople, 1890.
- Sweetser, Heather Marie, *A Chapter in the History of Coffee: A Critical Edition and Translation of Murtada az-Zabīdī’s Epistle on Coffee*, The Ohio State University, neobjavljeni magistarski rad, Columbus, 2012.
- Šabanović, Hazim, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973.
- Šarić, Salko, „Baba Beširova mahala na Balinovcu u Mostaru (2)”, *Most*, br. 198 (109), Mostar, 2006, str. 58-63.
- Tanović, Bakir, Čurčića vakuf, Dobra knjiga, Sarajevo, 2016.
- Yalap, Hakan, „Klasik Türk Edebiyatı Işığında Edebiyat ve Kültür Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi / Journal of the Human and Social Sciences Researches*, Cilt / Vol: 6, Sayı / Issue: 3, İstanbul, 2017, str. 1907-1930.
- Yaşar, Ahmet, „The Coffeehouses in İstanbul”, u: *İstanbul’un kahvehanelerinden, From the coffeehouses in İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, İstanbul, 2012, str. 18-37.
- Yaşar, Ahmet, *The Coffeehouses in Early Modern İstanbul: Public Space, Sociability and Surveillance*, Boğaziçi Üniversitesi, neobjavljeni magistarski rad, İstanbul, 2003.
- Yıldız, M. Cengiz, „Coffeehouses as an informal education institution and coffeehouses of Egypt”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9 (2010), Elsevier, İstanbul, 2010, str. 1362-1367.

The Role of a Coffeehouse in the Social Life of Ottoman Towns with a Special Focus on the *New Kahva* of Mostar, opened in 1604/05.

Summary

A coffeehouse is a social institution that emerged in the Arab world at the beginning of the 16th century and spread very quickly to other parts of the Islamic world. The first coffeehouse in Istanbul was opened in the middle of the 16th century, and the number of coffeehouses just grew in the capital as well as in other parts of the Ottoman Empire. The first coffeehouses in the Bosnian eyalet were opened as of the last decades of the 16th century and very quickly became an integral part of public and social life of many towns. Coffeehouses or *kahvas*, as they were called in Bosnia, were opened in main streets, merchant quarters, neighborhoods, inns, as well as private areas such as state dignitaries' courts and houses of wealthier citizens. Some were bigger, better decorated and classy, whereas some were just humble, and there were different types of coffeehouses to match the preferred style of customers. Like other towns, Mostar had a variety of coffeehouses, and therefore we plan to focus on the one described by two Mostar poets in their respective poems, written while the coffeehouse was being built. These two poems were found in a manuscript collection and from their content we can see that the coffeehouse was built at the beginning of the 17th century, and that it was built by the famous Mostar benefactor Ibrahim-aga Šarić. This paper plans to disclose more information about the coffeehouse, its possible location, its character, as well as its role in the social life of then Mostar.

Keywords: coffeehouse, kahva, Mostar, Ibrahim-aga Šarić, Haji Derviš-effendi Žagrić, Isami Ahmed-effendi, Sami, Mostar poets.